

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет управління персоналу, соціології та психології
Кафедра педагогіки та психології**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «ЕКОНОМІЧНА ТА
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА САМОІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ»**

Здобувачки
Яріш Ніли Орестівної

(підпис)

Науковий керівник:
канд. психол. наук, доцент
Вельдбрехт О.О.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною
комісією (ЕК) з атестації здобувачів вищої освіти**

Завідувачка кафедри: д.п.н., проф. Артюшина М.В.

(підпис)

Київ-2026

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет управління персоналу, соціології та психології

Кафедра педагогіки та психології

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність	053 Психологія

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

Колісніченко Л. А.
2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки та
психології

Артюшина М. В.
2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

студентці Яріш Нілі Орестівній

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

**на тему: «Ціннісні орієнтації та самоідентичність молоді в умовах
військової агресії»**

**Тему затверджено наказом ректора Університету від 27 жовтня 2025р.
№1732-ст**

**Бакалаврська дипломна робота виконується на матеріалах вітчизняних
та зарубіжних вчених, статистичних даних, Інтернет-джерелах з теми
дослідження**

План бакалаврської дипломної роботи

Розділ 1	Теоретичні засади дослідження ціннісних орієнтацій та самоідентифікації в кризових умовах
Розділ 2	Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій, самоідентифікації та дистресу молоді в умовах військової агресії
Об'єкт дослідження:	Ціннісні орієнтації та ідентичність особистості
Предмет дослідження:	Ціннісні орієнтації та самоідентичність молоді в умовах військової агресії
Мета бакалаврської дипломної роботи:	Визначити специфіку особистісних цінностей та самоідентичності молоді в умовах війни.

Конкретні завдання, які студент повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1.	На основі теоретичного аналізу визначити базові концепції та підходи до вивчення ціннісних орієнтацій та самоідентичності в сучасній психології. З'ясувати психологічні наслідки впливу військових конфліктів на ціннісно-смыслову сферу та процеси самоідентифікації молоді.
У розділі 2	Встановити актуальний зміст ціннісних орієнтацій молоді в умовах військової агресії. Встановити характер взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями, самоідентифікацією та рівнем дистресу молоді внаслідок війни. Інтерпретувати отримані дані та обґрунтувати висновки щодо ціннісно-ідентифікаційних змін у молодіжному середовищі в умовах військової агресії.

Завдання підготував
науковий керівник

(підпис)

О.О.Вельдбрехт
(ініціали, прізвище)
27 жовтня 2025р.

Завдання одержав студент

(підпис)

Н.О. Яріш
(ініціали, прізвище)
27 жовтня 2025р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота «Ціннісні орієнтації та самоідентичність молоді в умовах військової агресії» має обсяг основного тексту 54 сторінки, містить 9 таблиць та 2 рисунки, список використаних джерел з 41 найменування, додатки.

Об'єктом дослідження є ціннісні орієнтації та ідентичність особистості.

Предметом дослідження є ціннісні орієнтації та самоідентичність молоді в умовах військової агресії.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – визначення специфіки особистісних цінностей та самоідентичності молоді в умовах війни.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані такі *завдання*:

1. На основі теоретичного аналізу визначити базові концепції та наукові підходи до вивчення ціннісних орієнтацій та самоідентичності в сучасній психології.

2. З'ясувати психологічні наслідки впливу військових конфліктів на ціннісно-смыслову сферу та процеси самоідентифікації молоді.

3. На основі емпіричного дослідження встановити актуальний зміст ціннісних орієнтацій молоді в умовах військової агресії.

4. Встановити характер взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями, самоідентифікацією та рівнем дистресу молоді внаслідок війни.

5. Інтерпретувати отримані дані та обґрунтувати висновки щодо ціннісно-ідентифікаційних змін молоді в умовах військової агресії.

Методи дослідження:

- теоретичні – аналіз, систематизація та узагальнення даних представлених у науковій літературі щодо стану досліджуваної проблеми;

- емпіричні – опитування з використанням методики «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптація О. Тихомандрицької, Е. Дубовської), опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Р. Петровської, анкета «Сформованість ідентичності юнаків» на базі концепції Дж. Марсія, шкала Психологічного дистресу війни (І. Галецька, М. Кліманська, 2022)

- математично-статистичні методи: описова статистика. порівняльний аналіз (критерій Ст'юдента, U-критерій Манна-Уїтні), кореляційний аналіз.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що одержані результати та висновки можуть бути використані для розробки ефективних програм психологічної підтримки, профілактики деструктивних форм адаптації, сприяння конструктивному подоланню кризових станів молоді.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2025-2026 рр.

Рік захисту роботи 2026.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ідентичність, самоідентифікація, мілітарна ідентичність, психологічний дистрес, статус ідентичності.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача факультету Управління персоналом, соціології та психології
освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна психологія»

на _____
тему _____

(прізвище, ініціали)

(назва теми)

1. Актуальність теми: _____

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: _____

3. Наявність самостійних розробок автора _____

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій _____:

5. Наявність недоліків: _____

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед
ЕК: _____

Науковий керівник

(посада, учене звання, науковий ступінь)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

“ _____ ” 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	4
1.1. Сутність та визначення цінностей	4
1.2 Сутність та визначення поняття ідентичності.....	14
1.3 Самоідентифікація в умовах війни та соціальних трансформацій.....	24
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ, САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДИСТРЕСУ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	31
2.1. Методики діагностики та дизайн емпіричного дослідження.....	31
2.2. Аналіз та узагальнення отриманих результатів.....	36
2.3 Кореляційне дослідження ціннісних орієнтацій, рівня сформованості сфер ідентичності та рівня дистресу внаслідок війни	43
Висновки до розділу 2.....	47
ВИСНОВКИ:	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. Молодість як сензитивний період формування світогляду, життєвих стратегій та стійкого образу «Я» виявляється особливо вразливою до екстремальних соціальних впливів, що робить дослідження цієї проблематики критично важливим як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Ціннісні орієнтації становлять ядро особистості, визначаючи спрямованість життєдіяльності, пріоритети у виборі цілей та засобів їх досягнення, критерії оцінювання подій та людей. Самоідентичність являє собою інтегративну характеристику особистості, що відображає усвідомлення нею власної тотожності, неперервності існування в часі та приналежності до певних соціальних груп. У звичайних умовах соціалізації ці конструкти формуються поступово, проходячи через передбачувані стадії розвитку. Однак останні дослідження таких вітчизняних вчених як О. Будник, П. Мазури, Н. Левковська, Н. Портницької та А. Голуб демонструють, що військова агресія в сторону України кардинально змінює траєкторію особистісного становлення її громадян, створюючи умови екзистенційної кризи, де традиційні життєві орієнтири втрачають свою валідність, а звична система координат розмивається.

Військовий конфлікт провокує масштабну переоцінку цінностей на рівні всього суспільства. Те, що в мирний час сприймалося як аксіоматичне благо — стабільність, передбачуваність майбутнього, можливість довгострокового планування — раптово зникає з простору доступного. Натомість актуалізуються екзистенційні питання про сенс життя, справедливість, жертвовність, солідарність, національну ідентичність.

Самоідентичність молоді в умовах війни також зазнає багатьох викликів. Виникає проблема множинної ідентифікації: молодій людині доводиться інтегрувати в образ «Я» одночасно кілька нових соціальних ролей: волонтер, цивільний, переселенець тощо. Ця множинність не завжди піддається

гармонійному синтезу, породжуючи внутрішні конфлікти та кризи ідентичності. Крім цього, руйнуються або радикально змінюються референтні групи, через ставлення до яких людина визначає власне місце у світі. Географічна міграція, розрив соціальних зв'язків, зміна статусів та ролей у суспільстві змушують молодь заново конструювати свою соціальну ідентичність.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації та ідентичність особистості

Предмет дослідження: ціннісні орієнтації та самоідентичність молоді в умовах військової агресії

Мета дослідження: Визначити специфіку особистісних цінностей та самоідентичності молоді в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу визначити базові концепції та підходи до вивчення ціннісних орієнтацій та самоідентичності в сучасній психології.
2. З'ясувати психологічні наслідки впливу військових конфліктів на ціннісно-смыслову сферу та процеси самоідентифікації молоді.
3. На основі емпіричного дослідження встановити актуальний зміст ціннісних орієнтацій молоді в умовах військової агресії.
4. Встановити характер взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями, самоідентифікацією та рівнем дистресу молоді внаслідок війни.
5. Інтерпретувати отримані дані та обґрунтувати висновки щодо ціннісно-ідентифікаційних змін у молодіжному середовищі в умовах військової агресії.

Методи дослідження

Теоретичні: аналіз, систематизація, класифікація, узагальнення.

Емпіричні: методика «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптація О. Тихомандрицької, Е. Дубовської), опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Р. Петровської, анкетування на базі концепції Дж. Марсія, шкала Психологічного дистресу війни (І. Галецька, М. Кліманська, 2022)

Математико-статистичні: тест на нормальність Шапіро-Вілка, статистично значущих відмінностей за критерієм Стюдента, середніх показників ($\bar{x}$), U-критерію Манна-Уїтні, кореляційного аналізу.

Теоретична та практична значущість:

Попри наявність класичних теорій ціннісних орієнтацій (М. Рокіч, Ш. Шварц, Р. Інглхарт) та концепцій ідентичності (Е. Еріксон, Дж. Марсія, Г. Теджфел), більшість цих підходів розроблялися на матеріалі мирних умов або спиралась на дослідження локальних конфліктів минулого. Розуміння механізмів трансформації ціннісних орієнтацій та самоідентичності молоді в умовах війни має пряме значення для розробки ефективних програм психологічної підтримки, профілактики деструктивних форм адаптації, сприяння конструктивному подоланню кризових станів. Наукове дослідження психологічних наслідків цього досвіду створює підґрунтя не лише для розуміння теперішнього, а й для інтерпретації майбутніх суспільних процесів.

Структура роботи:

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 41 найменування, та 5 додатків. У дослідженні вміщено 9 таблиць та 2 рисунки. Основний зміст викладено на 51 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

1.1. Сутність та визначення цінностей

Термін «цінність» нерозривно переплетений із поняттям значущості, охоплюючи сукупність явищ та об'єктів, які особистість вважає пріоритетними для задоволення власних потреб і реалізації життєвих прагнень (21, с. 28]. Е. Шпрангер одним із перших запропонував системний погляд на цінності, трактуючи їх як специфічний інструмент пізнання світу або фундаментальний спосіб існування індивіда. Цю теоретичну лінію продовжив Г. Олпорт, який визначав цінності як базові риси особистості, що формують її індивідуальну життєву філософію (9, с. 2].

В межах наукового дискурсу сформувалося кілька підходів до розуміння природи цінностей. Зокрема, М. Хайдеггер, М. Каган та Н. Журавльова акцентували увагу на прагматичному аспекті, розглядаючи цінність як корисний об'єкт, що слугує людським потребам. Водночас Е. Фромм, Г. Лотце та Ю. Шрейдер вбачали в цінностях передусім ідеальні орієнтири та етичні норми, що спрямовують людську діяльність. М. Рокіч визначав цінність як стабільну внутрішню установку щодо переваги конкретних методів дії або фінальних цілей життя, виходячи з індивідуальних чи суспільних мірил (32].

В свою чергу, Бенджамін Тонн характеризував цінності як енергетично насичені елементи буття, що піддаються вимірюванню та словесному вираженню, передаються через соціальне наслідування та стають основою світогляду, стимулюючи певну поведінку. Цінності виступають у формі узагальнених переконань про пріоритетні цілі, які, хоч і не тотожні конкретним вчинкам, суттєво модерують мислення особистості. Вони функціонують як оцінювальні фільтри, крізь які людина сприймає себе, соціум та життєві обставини, а також визначають межі допустимих способів досягнення сенсу життя [3, с. 13]. Внутрішньо прийняті цінності стають еталоном для аналізу

власної активності та дій навколишніх. Об'єднуючись, вони створюють каркас для атитюдів — відносно стійких соціальних установок (19, с. 36]. Порівняно з атитюдами, цінності є більш стабільними та абстрактними конструктами, що не обмежуються поодинокими ситуаціями, а відображають стратегічні цілі людського буття (38].

Блискун О.О. зазначає що попри відносну стійкість і тривалість цінностей, їх ієрархія не є незмінною: у періоди життєвих криз відбувається переоцінка пріоритетів, унаслідок чого окремі цінності посилюють свою вагу, тоді як інші відходять на другий план. Вчена також підкреслює, що абстрактні, ситуаційно незалежні цінності не дозволяють точно передбачити конкретні поведінкові реакції, але слугують підґрунтям для розуміння загальної спрямованості поведінки особистості [4].

Ціннісна система постає як продукт культурного середовища, що забезпечує людині смислові рамки для інтерпретації дійсності та легітимації індивідуальних і групових практик. Вона має історично змінний і соціально зумовлений характер, проявляючись по-різному в різних культурах і часових контекстах, що виключає існування універсальних, раз і назавжди заданих цінностей. Засвоєння й ієрархізація цінностей відбуваються в межах групової приналежності, тому відмінності у ціннісних орієнтаціях значною мірою відображають особливості групової та культурної ідентичності (32, с. 95].

У наукових підходах прийнято розрізняти об'єктивні цінності, до яких належать природні явища, матеріальні об'єкти та суспільні відносини, і суб'єктивні, що охоплюють настанови, ідеали, оцінки та ціннісні орієнтації особистості, а також загальнолюдські, суспільні, індивідуальні, внутрішні (екзистенціальні) й зовнішні цінності. За змістовими ознаками виокремлюють речові, логічні та естетичні цінності (21, с. 28].

У своїй концепції Рокіч розділив цінності на два основних класи: термінальні, які відповідають за уявлення про кінцеву мету існування, та інструментальні, що визначають прийнятні способи досягнення цих цілей (9, с. 4].

У класифікації М. Кісіля «цінності поділяються на цінності-цілі, що відображають життєві прагнення людини, цінності-засоби як інструменти їх досягнення, цінності-ставлення, пов'язані з оцінюванням об'єктів і явищ, цінності-якості, які характеризують значущі риси особистості, а також цінності-знання, що визначають орієнтири у пізнанні світу» (31, с. 30).

Традиційно цінності класифікують за трьома основними напрямками суспільного буття: матеріальним, соціально-політичним та духовним. У межах цієї структури виокремлюють найвищі орієнтири: від базових понять (як-от мир, здоров'я та збереження людського життя) до складних етичних категорій. Сюди входять принципи справедливості, свободи та відповідальності, професійна та творча реалізація, а також особистісні чесноти, як-от доброта, вірність, мужність та чесність, що формують ядро людських стосунків (30).

С. Матяж пропонує розгорнуту типологію цінностей, у межах якої вони диференціюються за об'єктом засвоєння на матеріальні та морально-духовні, за метою — на егоїстичні й альтруїстичні, за рівнем узагальненості — на конкретні й абстрактні, за способом прояву — на ситуативні та стійкі, за роллю в діяльності — на термінальні та інструментальні, за змістом діяльності — на пізнавальні й предметно-перетворювальні, а також за приналежністю — на індивідуальні, групові, колективні, суспільні, національні та загальнолюдські цінності (22).

Л. Рулла запропонував розглядати цінності крізь призму їхньої суб'єктивної та об'єктивної значущості, розрізняючи «цінності, важливі для мене» і «цінності, важливі самі по собі», а також природні й автотрансцендентні цінності. Цінності, значущі для людини особисто, проявляються у діяльності, спрямованій на досягнення актуально важливих цілей, і втрачають свою вагу, якщо перестають виконувати цю функцію. Натомість цінності, важливі самі по собі, зберігають значущість незалежно від практичної користі чи досягнутого результату. Природні цінності пов'язані із задоволенням базових потреб людини, зокрема збереженням біологічного існування, а також економічними, соціальними й духовними аспектами життя. Автотрансцендентні цінності виходять за межі особистого «я» та охоплюють передусім моральні й релігійні

орієнтири, що передбачають спрямованість на щось більше за власні інтереси (9, с. 198]

У теорії базисних цінностей Шалом Шварца цінності розглядаються як бажані, ситуаційно незалежні цілі, що відрізняються між собою за рівнем суб'єктивної значущості та виконують функцію провідних життєвих принципів упродовж усього життя людини. Більшість базисних цінностей відображає фундаментальні біологічні потреби та вимоги соціального співіснування, забезпечуючи узгодження індивідуальних прагнень із соціальними очікуваннями. Ключовою ідеєю теорії є структурна організація цінностей, що базується на відношеннях сумісності або конфліктності між пріоритетними цілями: реалізація одних цінностей може підтримувати інші або, навпаки, вступати з ними у протиріччя. Попри універсальний характер самих типів базисних цінностей, їх ієрархія є варіативною й залежить як від культурного контексту, так і від індивідуального досвіду конкретної особистості (9, с. 199].

У подальших емпіричних дослідженнях, виконаних С. Роккас, Л. Сагів, Ш. Шварцом та А. Кнафо, було встановлено системні зв'язки між ціннісними орієнтаціями та рисами особистості моделі «Великої п'ятірки». Зокрема, доброзичливість виявляє позитивні кореляції з цінностями благодійності та традицій, відкритість досвіду — з самоспрямованістю й універсалізмом, екстраверсія — з орієнтацією на досягнення та стимуляцію, а сумлінність — з досягненням і конформністю. Водночас цінності та риси особистості демонструють відмінні патерни зв'язку з релігійністю та позитивним афектом, що підтверджує положення про більш опосередкований, когнітивно контрольований характер впливу цінностей на поведінку порівняно з диспозиційним впливом особистісних рис (39].

Н. Хоув і У. Штраус у 1990-х роках розробили теорію поколінь, згідно з якою ціннісні системи істотно відрізняються у людей, що формувалися в різні історичні періоди. Це пояснюється тим, що цінності виникають не лише в межах сімейного виховання, а й під впливом соціальних подій і суспільних змін, пережитих у період дорослішання. Кожне покоління, таким чином,

характеризується специфічним набором базових цінностей, які відображають його історичний і соціальний досвід [3, с. 118].

Система цінностей визначає спектр орієнтацій людини, охоплюючи важливі для неї явища, об'єкти або якості. Проте вибір цих цінностей не є повністю автономним, оскільки він регулюється соціальними нормами, традиціями та зразками, притаманними суспільству або окремим соціальним групам. Коли людина обирає певну цінність за основу своєї поведінки, вона водночас бере до уваги потенційне схвалення чи несхвалення цього вибору з боку референтного оточення. Таким чином, ставлення до світу не можна розглядати окремо від орієнтації на суспільство, його норми, ідеали та цінності (32, с. 95]. Так Портницька Н. Та Голуб А. у своїх дослідженнях виявили, що найменш пріоритетними для сучасної молоді є орієнтації на традиції, конформність. Така тенденція може свідчити про руйнування старих стереотипів та моделей поведінки, які колись були невід'ємною частиною культури (26].

Ціннісні орієнтації сприймаються як систематизована структура взаємопов'язаних цінностей, яка формує загальний напрям життєдіяльності особистості. Їхнє становлення залежить від сенсожиттєвої активності, що визначає амбіції людини та фокус її діяльності на досягнення певних цілей (21, с. 28]. Д. Узнадзе пов'язував ціннісні орієнтації з такими психологічними категоріями, як установка, потреба та інтерес. У його теорії установка трактується як цілісний психічний стан особистості, що виникає під впливом актуальних потреб і умов зовнішнього середовища (9, с. 2].

Психологічну структуру ціннісних орієнтацій можна описати як сукупність трьох основних компонентів: пізнавального, емоційного та поведінкового. Вони охоплюють не лише оцінні судження про певний об'єкт, але й особливий спосіб орієнтування, який слугує основою для формування критеріїв ціннісного вибору (9, с. 2]. В рамках цієї структури виокремлюють когнітивний і емоційний компоненти: когнітивний відповідає за процес прийняття суспільних цінностей, а емоційний пов'язаний із переживаннями індивіда щодо своєї системи цінностей (21, с. 29].

І. Бех наголошує, що особистісні цінності формуються не завдяки вродженим або підсвідомим чинникам, а через свідоме і продумане осмислення навколишньої дійсності. Важливою складовою цього процесу є свідомо інтелектуальна діяльність людини, спрямована на глибше розуміння та відображення реальності (16, с. 3].

П. Ігнатенко пропонує власне бачення психологічної структури ціннісної орієнтації. Його модель включає такі елементи: потреби-настанови, інтереси-мотиви, цілі-ідеали-свідомість, переконання-вибір-цінності. Взаємозв'язок цих компонентів разом із впливом соціальних умов життя і діяльності людини формують основи соціально-психологічного механізму ціннісних орієнтацій особистості (16, с. 3].

Дослідник А. Очеретяний виділяє кілька важливих функцій життєвих цінностей. Орієнтаційна функція допомагає людині розпізнавати позитивні приклади поведінки в суспільстві та вдосконалювати свій життєвий шлях. Функція формування життєвої стратегії дозволяє визначити бажаний спосіб життя та методи досягнення успіху, спираючись на досвід та такі принципи, як професіоналізм, справедливість, патріотизм і відповідальність. Нормативна ж функція встановлює правила й стандарти поведінки, що відповідають сенсу життя, допомагаючи людині узгоджувати свої вчинки із власними переконаннями та запитами суспільства (31, с. 33].

Ціннісні орієнтації також допомагають долати внутрішні конфлікти та розбиратися в суперечливих мотивах. Згідно з К. Роджерсом, людина може задовольняти свої потреби лише тими способами, які не суперечать її цінностям та уявленню про себе (16, с. 4].

Ф. Василюк додає, що система цінностей працює як «психологічна лінійка», яка дозволяє порівнювати різні прагнення та співвідносити особисті бажання з вищим духовним рівнем людини (16, с. 4].

Хоча цінності та норми тісно пов'язані, між ними є суттєва різниця: норма — це зовнішнє правило (закон, релігійний припис чи традиція), якого людина

має дотримуватися, навіть якщо не розуміє його суті. Цінність же є внутрішнім орієнтиром, який людина пропустила крізь себе та емоційно прийняла (34, с. 39].

Процес формування ціннісних орієнтацій є складним багаторівневим явищем, яке базується на взаємодії трьох ключових механізмів: соціального, психологічного та педагогічного. Соціальний механізм полягає в тому, що людина засвоює культурний досвід суспільства (інтеріоризація) та згодом втілює ці цінності у зовнішній світ (екстеріоризація). Психологічний аспект відображає внутрішній розвиток свідомості, де через оцінку навколишнього світу формується особисте ставлення до нього. Педагогічний же механізм забезпечує цей розвиток через нерозривний зв'язок навчання, виховання та активної діяльності самої людини (16, с. 7-8].

Такий комплексний підхід до виховання знаходить своє відображення в сучасних освітніх трансформаціях, де акцент зміщується на потреби самої особистості. Як зазначає О. Савченко: «гуманістичні цінності в освіті зумовлюють зміну авторитарно дисциплінарної моделі виховання на особистісно зорієнтовану, сутнісними ознаками якої є виховання з максимальною індивідуалізацією, створення умов для розвитку та самовдосконалення, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей» (20, с. 65].

Осмислення власних цілей та розвиток індивідуальності нерозривно пов'язані з тим, як саме ідеали суспільства переходять у внутрішній світ людини. Т. Мазур пропонує розглядати цей процес через три специфічні форми існування цінностей. Перша форма — це суспільні ідеали, що існують у свідомості соціуму як уявлення про досконалість. Друга форма — це предметне втілення, коли ці ідеали реалізуються у конкретних справах, вчинках або творчих здобутках людей. Третя форма — це мотиваційні структури самої особистості, які стають внутрішнім двигуном, що спонукає людину втілювати загальнолюдські ідеали у своїй повсякденній діяльності та поведінці (27, с. 242].

Науковці В. Горбулін та А. Качинський розробили ієрархічну модель, за якою національні цінності поділяються на три рівні: індивідуальний, суспільний

та державний. На рівні окремої людини ключовими є особисті права, свободи, повага до приватної власності, патріотизм, працьовитість, а також родинні зв'язки та толерантність. Суспільний рівень фокусується на загальному добробуті, справедливості, злагоді між різними народами та релігіями, а також на збереженні культурних надбань. Державний же рівень охоплює захист природних ресурсів, конституційний лад, безпеку, суверенітет та міжнародні зв'язки країни. При цьому дослідники зауважують, що через перехідний етап у розвитку України в нашому суспільстві ще не сформувався єдиний, чітко визначений перелік цінностей, який би визнавали абсолютно всі (19, с. 31).

Ці три рівні — людина, суспільство та держава — не існують окремо, вони працюють як єдиний механізм. Цінності кожного з учасників цієї «тріади» стають національними лише тоді, коли вони починають діяти спільно, підсилюючи одне одного. В сучасній Україні, де Конституція захищає розмаїття культур, ці цінності трансформуються у форму національно-державних пріоритетів. Таким чином, і кожна людина окремо, і спільноти, і держава загалом є водночас і тими, хто зберігає ці цінності, і тими, хто створює їх у щоденному житті (19, с. 32).

Розуміння того, як ці цінності проявляються в реальності, поглиблює концепція О. Вишневського. Він виділяє три основні форми, у яких ідеали стають «відчутними»: по-перше, це кодекси цінностей або чітко сформульовані правила поведінки; по-друге, це внутрішні якості людської душі та характер стосунків між народами; по-третє, це форми культури. Останні включають у себе все — від філософії та мови до національної символіки, обрядів і правових норм (27, с. 241).

Серед усього розмаїття культурних і правових форм особливе місце посідають саме національні цінності, які формують ідентичність українця. До них О. Вишневський відносить українську ідею: «прагнення до державності та соборності, готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, історичну пам'ять, пошану до державних та національних символів та до гімну України, любов до

рідної культури, мови, національних свят та традицій, пошану до Конституції України і до обраних демократично владних чинників» (26, с. 241].

Взаємодія всіх цих рівнів та форм цінностей зрештою формує так званий життєсвіт : «успадковане від своїх предків довкілля з унормованими звичаями та традиціями, здобутками і проблемами, національною культурою та рідною природою, є тим живильним середовищем, яке формує людину, дає їй сенс і перспективу власного життя, створює оптимальні можливості для творчої самореалізації особистості» (19, с.35].

Трансформація особистісної системи цінностей зазвичай носить епізодичний характер і активізується переважно в періоди системних криз. Цей процес супроводжується глибокою реструктуризацією ієрархії пріоритетів, де фундаментальні орієнтири змінюють свій статус у структурі свідомості. У нестабільних суспільствах звичні механізми стабілізації ціннісної системи стають недієздатними, оскільки радикальні соціальні зрушення вимагають від індивіда швидкої адаптації та повної перебудови внутрішніх установок. Як наслідок, єдина (монолітна) ціннісна модель у масовій свідомості витісняється плюралістичною, за якої різні соціальні групи формують власні ієрархії, спираючись на відмінні базові позиції [4, с. 29].

Сучасний період існування українського соціуму характеризується докорінними змінами в усіх сферах життєдіяльності, що неминує призводить до наростання явища аномії. Аномія виражається у деструкції ціннісно-нормативної бази, яка раніше забезпечувала соціальну інтеграцію, що суттєво ускладнює процес адаптації індивіда до суспільних вимог (16, с. 1]. Найбільш вразливою до таких трансформацій виявляється молодь; відсутність чітких еталонів і нормативна невизначеність провокують стан деморалізованості. М. Бліхар, аналізуючи установки студентства, підкреслює втрату стійкості колишніх ідеологем, тоді як формування нових орієнтирів відбувається суперечливо і поза межами чітко визначених концептуальних рамок, що спричиняє релятивізм та «розмитість» моральних принципів [3].

Практичне підтвердження цих процесів знаходить відображення в емпіричних дослідженнях. Зокрема, опитування Ю. Бабенко (2014 р.) свідчить про вибірковий характер дотримання національних традицій: лише третина молоді дотримується їх регулярно, тоді як значна частина (40%) звертається до них виключно під час значущих релігійних чи подієвих заходів [1]. Кризовий стан підтверджують і статистичні дані Інституту соціології НАН України, згідно з якими у 1995 році рівень аномічної деморалізованості серед молоді сягав 82%, залишаючись стабільно високим і до 2005 року. Н. Паніна аргументує, що саме цей стан стає головною перешкодою для вибудовування стійкої ціннісної системи, яка б відповідала демократичному вектору розвитку держави (16, с. 1-2).

Динаміка ціннісних пріоритетів за період з 1996 по 2002 роки, зафіксована Центром «Соціальний моніторинг», вказує на чітке домінування приватного над публічним. Пріоритетними для населення залишаються сім'я, стан здоров'я та матеріальні умови життя (20, с. 6]. За даними дослідження О. Будник та П. Мазура щодо ціннісних пріоритетів українських і польських студентів, інтеграційні процеси демонструють схожу картину: в обох регіонах молодь віддає перевагу альтруїстичним та соціоцентричним цінностям, мінімально орієнтуючись на гедонізм чи матеріальне збагачення [6]. Це свідчить про зміну парадигми від колективістських ідеалів радянського типу до вираженого індивідуалізму. Матеріальний добробут стає центральним компонентом життєвих стратегій сучасної молоді, потіснивши традиційні духовні орієнтири, що раніше домінували в суспільній ієрархії

Загалом, заміна колишньої однорідної системи цінностей на багатовекторну (плюралістичну) призводить до того, що суспільство розпадається на сегменти, кожен з яких керується власною, специфічною ієрархією значущостей [4, с. 29].

Глобальні соціологічні дослідження в межах проєкту World Values Survey (WVS) демонструють чітку кореляцію між економічним розвитком та ціннісним профілем суспільства: жителі постіндустріальних держав зазвичай орієнтовані

на секулярно-раціональні принципи та ідеали самовираження. Україна бере участь у цьому дослідженні з 1996 року. Для більшості наших громадян головним пріоритетом залишається базова економічна та фізична безпека, тому цінності виживання переважають над іншими. Попри короткі періоди зростання інтересу до самовираження (зокрема після Євромайдану), темпи ціннісних змін в Україні значно повільніші, ніж у багатьох інших країнах. Така стагнація цілком природна: доки суспільство змушене щодня боротися за виживання, питання демократії відходять на другий план (30, с. 144].

Емпіричне підтвердження цього міститься у звіті «Що українці думають і знають про права людини» (2017 р.), де: «толерантність як соціальна цінність посіла останнє місце, отримавши підтримку лише у чверті опитаних. Водночас фундаментом ціннісної ієрархії залишаються свобода (80,3%), безпека (71,9%) та справедливість (70,1%), що ще раз підкреслює запит на стабільність та правовий захист у кризових умовах» (30, с. 144].

Дослідження Д. Бибик свідчить, що в умовах воєнного стану українська молодь вище цінує життя, здоров'я та безпеку близьких. Пріоритетами стають свобода, автономія у рішеннях та самореалізація. Збіг ціннісних орієнтацій учнів із дорослими вказує на пришвидшене соціально-психологічне дорослішання молоді [2].

Незважаючи на складні умови соціальної трансформації, особливий інтерес викликає ціннісний портрет молодого покоління, яке є основним рушієм змін. Моніторинг за роки незалежності вказує на те, що українська молодь демонструє еkleктичне поєднання традиційних, пострадянських та європейських орієнтирів (30].

1.2 Сутність та визначення поняття ідентичності

У науковій думці склалося два магістральні напрями розуміння ідентичності, які доповнюють один одного. Перший підхід розглядає її як фундаментальну складову психологічної системи людини, де головним аспектом є внутрішня згода індивіда із самим собою. У цьому розрізі ідентичність постає

як живий, динамічний процес, завдяки якому особистість у ході свого розвитку здобуває стійке відчуття безперервності власного «Я», поєднуючи фізичні та психічні характеристики в єдине ціле. Другий підхід зміщує акцент на соціологічний вимір, трактуючи ідентичність через систему символів, які людина використовує для самовираження в соціумі. Через ці символічні засоби індивід співвідносить себе з базовими суспільними категоріями — від гендеру та віку до етнічної приналежності чи соціального класу, що наповнює зміст його внутрішнього світу живими суспільними зв'язками та контекстом (23).

Така подвійність природи ідентичності часто стає причиною внутрішніх вагань. Е. Фромм звертав увагу на те, що багато людей балансують між різними ціннісними орієнтирами, так і не досягаючи повної зрілості в жодному з них. На його думку, відсутність чіткого відчуття самототожності породжує прихований страх, а сам пошук ідентичності стає способом знайти опору в реальному житті та протистояти ситуаціям невизначеності (14, с. 55]. Фундамент для розуміння цих процесів заклав ще У. Джеймс, який пов'язував ідентичність із суб'єктивним переживанням цілісності та незмінності свого «Я» (17, с. 11].

Розвиток уявлень про цей феномен призвів до появи кількох потужних наукових шкіл. Психоаналітичний напрям, представлений родиною Фройдів, Е. Еріксоном та Дж. Марсія, зосередився на внутрішній структурі «Его». Водночас біхевіористи (Д. Кемпбел, С. Шериф) вивчали зовнішні прояви поведінки, когнітивісти (Г. Теджфел, Дж. Тернер) аналізували процеси усвідомлення та класифікації, а прихильники символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі) досліджували, як ідентичність вибудовується під час міжособистісної взаємодії [7].

Ключову роль у розробці сучасної теорії ідентичності відіграв Е. Еріксон, чії ідеї стали точкою відліку для всіх наступних дослідників. Він розглядав ідентичність як безперервний процес організації життєвого досвіду в індивідуальну структуру «Я», що розвивається протягом усього життєвого шляху. Головною метою цієї структури є адаптація людини до навколишнього світу в найширшому розумінні (25, с. 22].

Вчений також запровадив поняття «его-ідентичності», що відображає внутрішній синтез усіх аспектів особистості. Він наголошував, що формування ідентичності — це передусім шлях самовизначення, який особливо загострюється в підлітковому віці. Цей шлях пролягає через низку ідентифікацій дитини з дорослими, що зрештою створює відчуття стійкості «Я», попри всі вікові зміни. Крім того, саме Еріксон увів у науковий обіг термін «криза ідентичності», описуючи її як гострий період пошуку свого місця у світі та належності до певної соціальної групи (17, с. 32].

Процес становлення особистості нерозривно пов'язаний із пошуком унікальної ідентичності, яка, за словами А. Тоффлера, дозволяє людині впорядкувати хаос буття та вибудувати чітку систему життєвих правил. Відсутність або хибність такого самовизначення часто призводить до серйозних розладів: зростання тривожності, соціальної ізоляції, песимізму та навіть суїцидальних намірів [7, с. 12]. Саме тому вивчення структурних станів ідентичності є критично важливим для розуміння психічного здоров'я.

Однією з найбільш фундаментальних у цьому контексті є статусна модель Дж. Марсія. Він виділив чотири стани ідентичності, що базуються на наявності чи відсутності кризи (пошуку) та сформованих цінностей. «Дифузна ідентичність» притаманна людям без чітких цілей, які навіть не намагаються їх знайти. «Передчасна ідентичність» виникає, коли людина без внутрішньої кризи просто запозичує погляди значущих дорослих. Стан «мораторію» характеризує активну боротьбу з кризою та пошук варіантів, а «досягнута ідентичність» є результатом успішного подолання кризи та формування власних переконань (11, с. 12]. Марсія наголошував на двох шляхах розвитку: пасивне засвоєння даних про себе веде до привласненої ідентичності, тоді як самостійне прийняття рішень формує справжню досягнуту структуру (25, с. 23].

Більш вольовий аспект цієї проблеми розкриває А. Ватерман, який пов'язував ідентичність із чітким вибором орієнтирів у чотирьох ключових сферах: професійній діяльності, релігійно-моральних переконаннях, політичних поглядах та прийнятті соціальних і сімейних ролей (25, с. 22]. Подібний погляд

поділяв Е. Фромм, проте він розрізняв два принципово різні способи самоідентифікації. Переживання «его-ідентичності» він пов'язував із категорією володіння — коли людина відчуває себе через те, що вона має. Натомість справжня «самоідентичність» належить до царини буття: людина усвідомлює себе через активність, інтереси та зв'язок з іншими. Схожий розподіл пропонував і Д. Бьюдженталь, розрізняючи ідентичність, засновану на минулих оцінках оточення, та «процесуальну» ідентичність, яка є живою та здатною до змін тут і зараз (29, с. 12].

Якщо заглибитися в соціальну природу цього явища, то представники біхевіоризму, такі як Дж. Мід та Ч. Кулі, замість терміна «ідентичність» використовували поняття «самість». Вони доводили, що цілісність особистості не дається від народження, а виникає як результат соціальної взаємодії. Г. Фогельсон розвинув ці ідеї, виокремивши чотири моделі: реальну (який я є), ідеальну (яким прагну бути), негативну (яким не хочу бути) та трансляційну (образи, які ми демонструємо іншим для впливу на їхню думку). Своєю чергою, Л. Краппман підкреслював, що для підтримки такої усвідомленої ідентичності людині необхідні емпатія, толерантність до протиріч та здатність до рольової дистанції (17, с. 18-19].

Соціологічний вимір ідентичності детально дослідив І. Гоффман, розділивши її на соціальну (як нас бачать інші), особистісну (унікальна біографія) та Я-ідентичність (суб'єктивне відчуття себе). Він ввів поняття «політики ідентичності», де людина використовує спеціальні техніки — уникання, компенсації чи деідентифікації — для управління інформацією про себе в суспільстві. Г. Брейкуел додала до цієї структури часовий та біологічний виміри, вказуючи, що ідентичність розвивається в суб'єктивному біографічному часі, де кожен елемент самоопису має свою ціннісну оцінку, засновану на соціальних нормах (17, с. 19].

У когнітивній психології Г. Теджфел та Дж. Тернер представили ідентичність як «когнітивну систему, що виконує регулятивну роль у відповідних умовах, містить дві підсистеми: особистісну і соціальну». Вони

розглядали їх як два полюси одного континууму: на одному боці поведінка диктується індивідуальними рисами, на іншому — приналежністю до групи (раси, нації, статі) (17, с. 19].

Попова О.В. також розглядає ідентичність як «складну, внутрішньо детермінована та динамічна структура, яку людина створює самотійно протягом усього життя. Вона виступає фундаментом для відчуття внутрішньої цілісності та неперервності власного «Я», дозволяючи особистості зберігати тотожність собі навіть у мінливих обставинах». Ключовим аспектом ідентичності є здатність людини до чіткого самовизначення, що реалізується через свідомий вибір цілей, цінностей та переконань, які стають життєвими орієнтирами (25, с. 22]. Л. Шнейдер доповнює це визначення поняттям самореферентності: «відчуття, усвідомлення “Я” в його екзистенції та неповторності особистісних якостей, приналежності до соціальної реальності» (17, с. 22].

Процес формування цієї структури в онтогенезі спирається на механізм ідентифікації. Вона постає як акт самоототожнення індивіда з іншими людьми, певними соціальними групами чи суспільними цінностями. Через цей механізм відбувається не лише соціалізація, а й активний розвиток самосвідомості, де зовнішні культурні зразки стають частиною внутрішнього світу особистості (25, с. 23].

Аналізуючи внутрішню будову ідентичності, І. Середницька виокремлює в її спектрі три якісні характеристики: когнітивну, емоційну та поведінкову. Емоційний компонент відображає чесність людини перед собою, коли її внутрішні переживання збігаються з їхнім зовнішнім вираженням. Когнітивний компонент відповідає за інтелектуальну точність — відповідність між глибинним розумінням суті явища та тією інформацією, яку людина про нього надає. Поведінковий же компонент демонструє цілісність особистості через узгодженість реальних вчинків із внутрішніми установками та переконаннями (17, с. 23].

Важливо підкреслити, що ідентичність не є статичним утворенням. Л. Шнейдер зауважує: «Ідентичність – динамічна структура, яка розвивається й переструктурується протягом усього життєвого шляху людини, причому цей розвиток відбувається нерівномірно, характеризується сильним прагненням до визначення ідентичності й руйнівністю наслідків її втрати для людини» (14, с. 57].

Сучасні умови життя вносять свої корективи в цей процес. Як зазначав І. Кон, людина в сучасному світі вже не прагне зафіксувати одну незмінну ідентичність на все життя. Навпаки, актуальною метою стає збереження відкритості до нового досвіду та свободи вибору, уникаючи жорсткої фіксації на одній соціальній ролі. Е. Гідденс підтримує цю думку, стверджуючи, що постійна зміна традицій та множинність джерел знання ставлять особистість у стан безперервного сумніву. Це вимагає від людини постійної рефлексії та готовності змінювати уявлення про себе відповідно до нових життєвих обставин (14, с. 55].

Таким чином, виникає складне завдання: людина має бути гнучкою, щоб адаптуватися до змін, але водночас зобов'язана зберігати стабільне «Я» для підтримки психічного здоров'я та самоцінності. Пошук такої гармонійної ідентичності — це не просто формальність, а фундаментальна потреба особистості відчувати свій нерозривний зв'язок із навколишнім світом.

У психології поняття ідентифікації посідає фундаментальне місце, розглядаючись як невід'ємна складова загальної ідентичності особистості, а також як ключовий процес і динамічний механізм її формування (25, с. 22]. Генезис цього терміна пов'язаний із класичним психоаналізом З. Фрейда, який трактував ідентифікацію як складне, часто суперечливе уподібнення дитини батькові. На думку Фрейда, цей процес супроводжується амбівалентними емоціями, що лежать в основі «Едипового комплексу». З теоретичної точки зору, Фрейд вбачав детермінанту ідентифікації у специфічній взаємодії структур психіки: «Я» виступає посередником, який «позичає» енергію у «Воно», пропонуючи себе як заміну втраченим або значущим об'єктам (28, с. 142].

Розвиваючи психоаналітичну традицію, А. Фройд акцентувала увагу на захисній функції ідентифікації. Вона описала механізм «ідентифікації з агресором», за якого дитина, намагаючись подолати страх перед загрозою, несвідомо переймає агресивні риси суб'єкта, що її лякає, трансформуючи власну безпорадність у контроль. Своєю чергою, К. Юнг проводив чітку межу між ідентифікацією та імітацією, базуючись на рівні їхньої усвідомленості. Якщо імітація є свідомим копіюванням, то ідентифікація — це абсолютно ірраціональне, несвідоме ототожнення з об'єктом. Саме Юнг запровадив термін «національна ідентифікація», пов'язуючи її з розкодуванням архетипної спадщини колективного несвідомого, що відбувається поза волею людини (15, с. 68]. А. Мудрик пропонує схожий підхід, виокремлюючи ідентифікацію як свідоме уподібнення, протиставляючи її простому наслідуванню (11].

Глибоке смислове розрізнення типів цього процесу запропонував Р. Ленг. Він виділив когнітивну ідентифікацію («identification of»), яка є актом класифікації об'єкта чи себе за категоріальною ознакою, та емоційно-психологічну («identification with»), де схожість із моделлю є не передумовою, а прямим результатом акту ототожнення. Останній тип найбільш яскраво проявляється у стосунках із лідерами груп або батьками (10). Важливим інструментом тут виступає інтроекція — позасвідоме поглинання рис значущої особистості у власне «Я» суб'єкта. В. Клочек застерігає: порушення балансу між ідентифікацією та відокремленням може призвести до патологічного відчуження, що супроводжується емоційним дискомфортом та втратою соціальних контактів (28, с. 147].

У теорії соціального наuczіння А. Бандури ідентифікація розглядається як набагато гнучкіший механізм, ніж у класичному психоаналізі. Вона не обмежується лише батьками тієї ж статі, а триває протягом усього життя, охоплюючи широке коло значущих людей (15]. На соціальному рівні, за Г. Теджфелом: «Задоволення та відчуття цінності від власної належності до певної соціальної спільноти має значення лише в порівнянні з іншими спільнотами» (11, с. 44].

Сучасна соціальна психологія визначає ідентифікацію як центральний елемент самосвідомості. Це не лише відчуття приналежності до групи, а й активне прийняття її системи цінностей як особистісно значущих (36, с. 148]. Представники біхевіоризму додають до цього переліку прагматичні методи реалізації ідентичності: через підкріплення, моделювання та імітацію. Загалом, трансформація соціальної ідентичності відбувається через складний комплекс процесів — від категоризації та адаптації до асиміляції та деперсоналізації (11, с. 45].

Цікаво, що в радянській психологічній школі ідентифікація довгий час розглядалася спрощено — як наслідування дитиною поведінки дорослого в межах провідної діяльності (28, с. 152].

Таким чином, ідентифікація постає як процес глибокої солідаризації індивіда з соціальними суб'єктами чи ідеологіями. Шляхом ідентифікації особистість не лише засвоює певну роль із відповідними правами та обов'язками, а й формує свій внутрішній світ, наповнюючи його соціально значущими ідеалами та політичними цінностями (29].

Як зазначає В. Москаленко: «ключова роль ідентифікації полягає у трансляції соціального досвіду через такі інструменти, як наслідування, навіювання та приклад. Завдяки цьому забезпечується ефективна соціалізація індивіда, що призводить до частого вживання термінів «ідентифікація» та «ідентичність» як взаємозамінних у функціональному контексті» (18, с.11].

Розглядаючи внутрішню природу цього явища, О. Швачко підкреслює, що поняття ідентифікації за своїм змістом фактично охоплює і сутність самоідентифікації, оскільки в обох випадках ідеться про ототожнення суб'єкта з обраним зразком. Проте термін «самоідентифікація» робить особливий акцент на процесах розрізнення «Я» та «не-Я», відіграючи роль активного регулятора в системі індивідуального пізнання світу (29, с. 10].

Як соціальний феномен, самоідентифікація характеризується діалектичною суперечливістю. Вона відображає постійну боротьбу між індивідуальними прагненнями людини та необхідністю підпорядковуватися

суспільним вимогам, нормам і стереотипам. Людині доводиться постійно узгоджувати власні життєві орієнтири з інтересами інших осіб та груп. Проте важливо розуміти, що кінцевою метою соціалізації не є повне розчинення індивіда в іншому. Навпаки, цей процес спрямований на самоствердження особистості в соціумі. Навіть ототожнюючи себе з Іншим, індивід використовує цей механізм як засіб для кращого розуміння власного «Я» та усвідомлення себе як унікальної індивідуальної реальності (36, с. 149].

Деталізуючи структуру самоідентифікації, М. Шульга виокремлює в ній два ключові вектори спрямованості. Перший вектор має зовнішній характер і відповідає на запитання «Хто я є?» через визначення свого місця в системі соціальних, політичних та моральних відносин, фіксуючи зв'язок особистості з минулим, сучасним та майбутнім. Другий вектор спрямований всередину — він відображає суб'єктивне відчуття людиною своєї часової безперервності та послідовності, створюючи психологічне почуття цілісності та зібраності власного «Я» (29, с. 10].

Процес самоідентифікації є складним внутрішнім конструктом, що базується на самовизначенні особистості. Це самовизначення реалізується через активну участь людини в житті соціальних груп і включає глибоку рефлексію, самопізнання та свідомий вибір свого «Я». Водночас цей процес піддається зовнішній соціальній детермінації, оскільки ідентичність індивіда значною мірою залежить від того, чи визнають його оточуючі люди та спільноти. Внаслідок приналежності до певної групи в структурі особистості закріплюються стабільні риси та характеристики, які є типовими для даної спільноти (36, с. 147].

Логіку того, як саме відбувається зміна або становлення соціального «Я», детально пояснює модель К. Еміот, Д. Террі та Дж. Сміта, яка складається з чотирьох послідовних стадій.

Попередня категоризація: Це підготовчий етап, що передує глобальним змінам. Людина схильна наділяти нову для себе групу власними рисами, що заздалегідь формує відчуття єдності з нею.

Категоризація: На цьому етапі індивід стикається з реальними змінами у житті. Під час взаємодії з новою групою в структурі ідентичності активізуються саме ті риси, що допомагають максимально ефективно ідентифікуватися з цією спільнотою.

Відособлення: На третій стадії людина починає усвідомлювати множинність своїх ролей. Старі та нові соціальні ідентичності актуалізуються одночасно, що створює між різними компонентами «Я» нові когнітивні зв'язки та дозволяє бачити себе учасником багатьох груп одночасно.

Інтеграція: Це фінальна стадія, на якій відбувається повне прийняття структури власного «Я». Людина приходить до усвідомлення того, що всі її різноманітні соціальні ідентичності є однаково важливими та складають гармонійне ціле (11, с. 44].

Рахманов О.А. стверджує: «Трансформація особистісної ідентичності в умовах системної кризи розгортається через подолання інерції минулого досвіду та відмову від застарілих ідеологічних стереотипів. У такі періоди особистість змушена відійти від уніфікованих шаблонів мислення на користь самостійних оцінних суджень.» Ці судження стають надзвичайно динамічними, оскільки вони напряму залежать від мінливої соціальної ситуації та множаться відповідно до нового статусу індивіда, його конфесійної належності чи місця в ієрархії, що лише починає формуватися (29, с. 17].

М. Шульга пропонує розглядати зміну соціальної ідентичності як дворівневий процес: етап деструкції колишнього «Я» та етап становлення нового. Руйнація ідентичності починається із сумнівів у звичних життєвих орієнтирах, що поступово переростають у повноцінну кризу. Вихід із цього стану знаменується зародженням нової ідентичності — моментом, коли людина усвідомлено дистанціюється від колишньої спільноти та формує позитивну установку щодо нової соціальної позиції. У цей час відбувається фундаментальна зміна сприйняття, де колишні «свої» стають «чужими», а вчорашні «вони» поступово інтегруються у категорію «ми» (29, с. 17].

1.3 Самоідентифікація в умовах війни та соціальних трансформацій

Проблематика національної самоідентифікації українців має глибоке коріння, яке автори праці «Український соціум» (О. Власюк, В. Крисаченко, М. Степико) пов'язують із кількома деструктивними чинниками. По-перше, це тривалий історичний вплив інших держав, що породив у громадян невпевненість у захищеності власних прав. По-друге, відчуження від держави через корумпованість посткомуністичної номенклатури та олігархічних кланів. По-третє, розпад СРСР спровокував «локалізацію» ідентичності — замикання на рівні малої батьківщини (села чи міста). Нарешті, невиразна зовнішня політика тривалий час розмивала суб'єктність українців у світі, де їх часто помилково сприймали як частину російського соціуму (36, с. 149].

Затяжна нестабільність часто призводить до того, що індивід взагалі втрачає зв'язок із будь-якими спільнотами, відчуючи глибокий психологічний дискомфорт. Обвальна криза в Україні не лише активізувала пошук нових сенсів, а й залишила багатьох у стані невизначеності, де старі світогляди вже не працюють, а нові ще не сформовані. У деяких випадках це призводить до реідентифікації — спроби повернутися до втрачених раніше форм ідентичності (29, с. 16].

Механізм цих змін тісно пов'язаний із контекстом ситуації: у знайомих обставинах ідентифікаційні процеси схильні до стагнації, оскільки людина уникає всього, що може загрожувати стабільності її уявлень про себе. Проте природні зміни середовища неминуче «вибивають із колії», провокуючи кризу та відчуження. Подолання такого внутрішнього конфлікту має два сценарії: або перехід на вищий рівень інтеграції та досягнення нової ідентичності, або повна дезінтеграція та регрес особистості (14].

На основі соціально-психологічного аналізу можна зробити ключові висновки щодо природи ідентифікації:

Вона ґрунтується на фундаментальній потребі особистості бути визнаною «значущими іншими» та відчувати захист з боку референтної групи («своїх»). Ідентифікація є результатом не лише прямої взаємодії, а й складної когнітивної

операції — категоризації відносин між групами, що дозволяє людині осмислити своє місце в соціальному просторі (29, с. 10].

Процеси трансформації особистості в умовах війни мають комплексний характер і охоплюють фундаментальні пласти людського буття. Військовий конфлікт стає потужним каталізатором змін, що впливають на національну свідомість, спонукаючи громадян переосмислювати свою роль у захисті держави та посилюючи почуття патріотичного єднання. Окрім національного виміру, війна загострює етнічну ідентичність, підкреслюючи розбіжності між групами, та дає поштовх до формування специфічної військової ідентичності, де комбатанти починають сприймати себе як невід'ємну частину бойового братерства. Ці перетворення зачіпають не лише військових та ветеранів, а й цивільне населення, спричиняючи глибоку психологічну та культурну реконфігурацію всього суспільства (35].

Особистість кожної людини структурована через множину соціальних ідентичностей, що перетинаються між собою: від приналежності до професійної спільноти до абстрактних категорій, таких як громадянство чи етнос. Ключовим моментом є те, що сприйняття себе та оточуючих радикально змінюється залежно від того, яка саме ідентичність стає домінантною (салієнтною) у конкретний момент. В умовах війни в Україні ми спостерігаємо феномен «цивільно-військового перетискання», коли професійна ідентичність (наприклад, IT-фахівця чи вчителя) тимчасово відходить на другий план, поступаючись місцем ідентичності «захисника» або «волонтера». Ступінь впливу цих групових процесів на соціальне «Я» залежить від глибини самовіднесення індивіда до групи: що сильніше українець ідентифікує себе з нацією, яка чинить опір, то більше він готовий жертвувати приватними інтересами заради колективної безпеки (38].

Окреме місце в цьому процесі посідає мілітарна ідентичність — особлива форма соціальної ідентичності, що інтегрується в самооцінку особистості внаслідок військової інкультурації. В умовах воєнного стану цивільне «Я» зазвичай відходить на другий план, поступаючись місцем військовому.

Дослідження показують, що серед учасників бойових дій найчастіше зустрічається ситуативна мілітарна ідентичність, тоді як стійка форма притаманна значно меншій групі осіб. Важливо зауважити, що попри травматичний досвід, у багатьох учасників спостерігається високий рівень посттравматичного зростання (ПТЗ). Цікаво, що саме стійка та ситуативна мілітарна ідентичність найбільш корелюють із цим зростанням, тоді як наявність самої травми без належної ідентифікації з групою частіше призводить до несформованості військового «Я» (13].

Мілітарна ідентичність проявляється через специфічну культуру, ціннісні настанови та внутрішню мотивацію до адаптивної поведінки. Вона стає джерелом життестійкості, дозволяючи індивіду зберігати ефективність у ситуаціях, де цінність людського життя постійно ставиться під загрозу. Психологічним ресурсом у такі часи стає відчуття спільної долі: солідарність усередині групи не лише зміцнює ідентичність, а й допомагає протистояти руйнуванню соціальних зв'язків. Участь у волонтерстві, колективній мобілізації та альтруїстичних діях задовольняє базову потребу в самовизначенні та надає доступ до колективних ресурсів для подолання горя (13].

Дослідження виявили закономірність: люди демонструють вищу схильність до групової ідентифікації в періоди нестабільності статусу групи. Для України повномасштабна загроза державності стала саме тим чинником, що спровокував «вибухову» солідаризацію. Якщо до війни індивідуальні цілі могли переважати, то ситуація екзистенційної загрози активізувала міжгрупову конкуренцію на глобальному рівні, де ідентифікація з групою «українці» стала способом виживання та соціальної мобілізації. Натомість індивідуальний рівень самовизначення стає пріоритетним лише тоді, коли кордони групи здаються нелегітимними або надто розмитими. Прикладом цього є феномен «відкладеної ідентичності» у деяких біженців, які, перебуваючи в іноземному середовищі, відчують кризу приналежності через розрив зі звичним соціальним контекстом (38].

Емпіричні дані підтверджують масштабність цих зсувів у контексті країни. Процес, який можна назвати етнічною «реідентифікацією», призвів до того, що частка осіб, які визначають себе як етнічні українці, зросла з 69% у 1992 році до вражаючих 93% у 2023 році. Одночасно ідентифікація з російською етнічною групою скоротилася з 24% до 6%. Ця консолідація громадянської ідентичності пронизує всі демографічні та регіональні сегменти, хоча серед вимушених мігрантів за кордоном спостерігається феномен «відкладеної ідентичності» — своєрідна адаптивна пауза через соціальну невизначеність (12).

Паралельно із цим відбувається докорінна перебудова ціннісної матриці українського соціуму. Суспільна свідомість поступово дрейфує в бік зрілої демократичної культури: зростає значущість контролю над владою та активної політичної участі. Попри певну амбівалентність у питаннях особистих свобод, загальний вектор трансформації свідчить про зміцнення громадянської суб'єктності як відповіді на виклики війни (12).

Уявлення людини про себе (самоконцепція) виконує важливу когнітивну роль, діючи як фільтр для обробки інформації. В умовах інформаційної війни українці схильні першочергово помічати та довіряти тим даним, що підкріплюють їхній внутрішній образ «незламного народу». Ця вибіркковість допомагає підтримувати психологічну стійкість. Крім того, самоконцепція безпосередньо спрямовує поведінку: людина, яка бачить себе «громадянином-відповідальним», закономірно конвертує свої цінності у конкретні дії. Мотиваційна функція ідентичності дозволяє проєктувати «Я» у майбутнє, індивід прагне думати про себе як про того, хто не просто вижив, а став частиною оновленого, ціннісно зрілого суспільства (37).

Процес формування ідентичності активно відбувається і через медіасередовище. Дослідження Sestir та Green підтверджують, що в умовах глибокої ідентифікації глядачі тимчасово переймають характеристики медіаперсонажів [41]. В українському контексті це проявляється через феномен «героїзації реальних постатей» у медіапросторі. Коли глядач ідентифікує себе з образом воїна, волонтера або лідера, що транслюється через соціальні мережі чи

телебачення, відбувається «переливання» таких рис, як мужність, витривалість та жертвність, у власну самоконцепцію глядача. Хоча така ідентифікація може бути тимчасовою, вона суттєво підвищує ймовірність наслідування просоціальної поведінки, що в умовах війни стає критично важливим для підтримки загальнонаціональної згуртованості (40].

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз дозволяє сформулювати цілісне розуміння природи ціннісних орієнтацій та самоідентичності молоді, а також механізмів їх трансформації в екстремальних умовах військової агресії.

Ціннісні орієнтації являють собою стабільні внутрішні переконання щодо пріоритетних життєвих цілей та прийнятних способів їх досягнення, які формуються під впливом комплексу культурних, соціальних та індивідуально-психологічних чинників. Аналіз наукових концепцій від класичних робіт Е. Шпрангера та Г. Олпорта до сучасних теорій Ш. Шварца та Р. Інглхарта демонструє, що цінності характеризуються трансситуативністю, тобто не обмежуються конкретними обставинами, а відображають стратегічні орієнтири людського буття.

Теорія постматеріалістичних цінностей Рональда Інглхарта додає до цього розуміння історичний та соціально-економічний вимір, демонструючи, що зростання економічної безпеки супроводжується переорієнтацією від матеріалістичних до постматеріалістичних пріоритетів, хоча умови війни можуть провокувати зворотний рух — повернення до цінностей виживання та безпеки.

Самоідентичність як психологічний феномен постає як багатокомпонентна система уявлень людини про себе, що інтегрує індивідуальні характеристики та групові приналежності у цілісний образ власного «Я». Теорія соціальної ідентичності Генрі Теджфела та Джона Тернера виділяє два взаємопов'язані аспекти цього конструкту: персональну ідентичність, що охоплює унікальні риси особистості, та соціальну ідентичність, яка відображає приналежність до

значущих груп. Ключовим механізмом формування соціальної ідентичності є когнітивний процес соціальної категоризації, коли людина ділить соціальний світ на групи «ми» та «вони», що супроводжується соціальним порівнянням, позитивним розрізненням та психологічною груповою приналежністю з її емоційною значущістю.

Концепція Еріка Еріксона концептуалізувала ідентичність як динамічний процес, що проходить через критичні періоди розвитку, причому особливого значення набуває підлітковий та юнацький вік, коли відбувається активне експериментування з різними ролями та формування відносно стабільної ідентичності.

Умови військової агресії радикально змінюють траєкторію формування як ціннісних орієнтацій, так і самоідентичності.

Теоретичний аналіз виявляє кілька ключових механізмів цих трансформацій. Екзистенційна загроза провокує вибухову солідаризацію — різке посилення національної та громадянської ідентичності, що супроводжується активізацією колективістських цінностей. Відбувається масштабна переієрархізація ціннісної системи, коли війна спричиняє зсув від індивідуалістичних до колективістських цінностей, від постматеріалістичних пріоритетів до цінностей виживання та безпеки, водночас посилюється значущість автотрансцендентних цінностей, таких як справедливість, солідарність та жертвність.

Особистість у воєнних умовах стикається з феноменом множинної ідентичності, коли необхідно інтегрувати в образ власного «Я» одночасно кілька соціальних ролей. Формується специфічна мілітарна ідентичність як особлива форма соціальної ідентичності, що інтегрується в самоконцепцію через військову інкультурацію.

Для певної частини молоді, особливо тієї, що опинилася в зоні інтенсивного конфлікту або серед вимушених мігрантів, війна призводить до кризи ідентичності та феномену відкладеної ідентичності — тимчасової невизначеності через розрив зі звичним соціальним контекстом. Інформаційне

середовище стає важливим агентом формування ідентичності через механізм ідентифікації з медіаперсонажами, коли образи воїнів, волонтерів та лідерів у медіапросторі провокують переймання їхніх характеристик та наслідування просоціальної поведінки.

Узагальнення теоретичних підходів дозволяє констатувати, що ціннісні орієнтації та самоідентичність є взаємопов'язаними компонентами структури особистості, які разом визначають життєву стратегію та соціальну поведінку індивіда. Таким чином, теоретичний аналіз створює концептуальну рамку для емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій та самоідентичності молоді в умовах військової агресії, що дозволить перейти від теоретичних узагальнень до конкретного вивчення психологічної реальності молодого покоління, яке переживає унікальний досвід формування в умовах воєнного конфлікту.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ, САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДИСТРЕСУ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Методики діагностики та дизайн емпіричного дослідження

Метою емпіричного дослідження було визначення специфіки особистісних цінностей та самоідентичності молоді в умовах війни. Основний акцент зроблено на встановленні актуального змісту ціннісних орієнтацій молодих людей, особливостей їхньої ідентичності та характеру взаємозв'язків між зазначеними конструктами й рівнем психологічного дистресу, зумовленого досвідом проживання в умовах воєнної агресії.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

1. Підібрати валідні та надійні методики для діагностики ціннісних орієнтацій, статусів ідентичності та психологічного дистресу молоді.
2. Емпірично визначити ієрархію ціннісних орієнтацій молодих людей та виявити домінуючі ціннісні пріоритети в умовах воєнної агресії.
3. Дослідити рівень сформованості політичної, етнічної, гендерної, етнічної, романтичної ідентичності та рівень прояву громадянської ідентичності.
4. Встановити характер та статистичну значущість взаємозв'язків між ціннісними орієнтаціями, показниками ідентичності та рівнем психологічного дистресу.
5. Узагальнити результати дослідження та сформулювати висновки щодо ціннісно-ідентифікаційних змін у молодіжному середовищі в умовах військової агресії.

Гіпотези дослідження:

1. В умовах воєнної агресії в ієрархії ціннісних орієнтацій молоді спостерігається переорієнтація з індивідуалістичних цінностей на просоціальні та екзистенційні (безпека, прихильність, традиції).
2. Існує гендерна специфіка вираженості цінностей під час війни: у молодих жінок в умовах військової загрози сильніше виражені цінності

збереження та турботи (Безпека, Традиція), тоді як у молодих чоловіків — цінності самоствердження (Досягнення, Влада/Вплив).

3. Рівень вираженості громадянської ідентичності негативно корелює з рівнем психологічного стресу внаслідок війни. Високий рівень усвідомлення себе частиною нації допомагає молоді долати почуття безпорадності та знижує дистрес

4. Існує прямий позитивний зв'язок між домінуванням цінностей Безпеки та підвищеним рівнем психологічного стресу в умовах війни (через постійну загрозу блокування цієї базової цінності).

5. Орієнтація на просоціальні цінності (Доброта, Універсалізм) позитивно корелює з високим рівнем громадянської ідентичності.

6. Високий рівень громадянської ідентичності частіше фіксується у представників молоді зі статусом досягнутої етнічної та культурної ідентичності.

Вибірка дослідження складалася з 90 осіб молодого віку. Серед них 59 жінок, 29 чоловіків та 2 осіб, які відмовилися вказувати свою гендерну приналежність. (див. Рисунок 2.1) Внаслідок недостатньої кількості респондентів третьої групи для статистичної репрезентативності, їх було виключено із порівнянь результатів за фактором статі. За віком респонденти розподілилися на наступні групи: “20-25 років”, в яку потрапила переважна більшість — 70 опитуваних, “26-31 рік” — 8 опитуваних та контрольна група “старше 32 років” — 12 респондентів. (див. Рисунок 2.2)

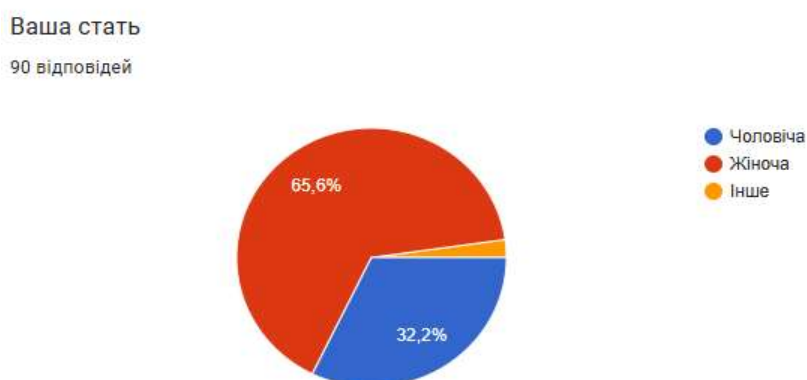

Рисунок 2.1 - Результат розподілу вибірки за статтю

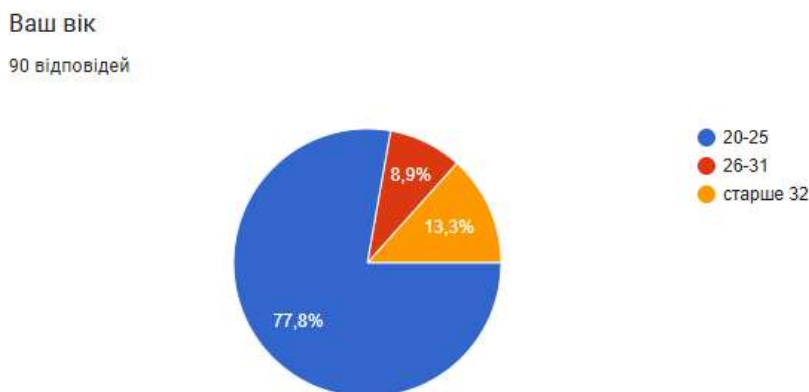

Рисунок 2.2 - Результат розподілу вибірки за віком

Критеріями включення були постійне або тимчасове проживання на території України під час повномасштабного вторгнення, а також добровільна згода на участь у дослідженні. Збір даних здійснювався за допомогою анкети, розміщеної в сервісі Google Forms. Усі учасники отримали посилання на форму та заповнювали її самостійно в зручний для них час. Це забезпечило комфортні умови для респондентів і мінімізувало організаційні витрати. Анкета містила чіткі інструкції до кожної методики, а участь була анонімною, що гарантувало конфіденційність персональних даних.

Дослідження охоплювало чотири змістові блоки: діагностику ціннісних орієнтацій, вивчення статусів ідентичності, оцінку рівня психологічного дистресу та рівня прояву громадянської ідентичності. Нижче подано опис кожного з використаних психодіагностичних інструментів.

Для оцінки ціннісних орієнтацій було використано опитувальник Ш. Шварця (Schwartz Value Survey, SVS), адаптований для україномовної вибірки О. Тихомандрицькою та Е. Дубовською [33]. Методика вимірює десять базових ціннісних орієнтацій особистості, що охоплюють увесь мотиваційний простір людських цінностей: Саморегуляцію, Стимулювання, Гедонізм, Досягнення, Владу, Безпеку, Конформність, Традиції, Прихильність та Самоорієнтацію (самотрансценденцію). Відповіді фіксуються за шкалою важливості від -1 (протилежне моїм цінностям) до 7 (надзвичайно важливо), що дає змогу визначити індивідуальну ціннісну ієрархію. Модель Шварца базується на

структурі, у якій суміжні цінності є психологічно сумісними, а протилежні — конфліктуючими. Вибір цієї методики зумовлений її широким застосуванням у крос-культурних та кризових дослідженнях, а також можливістю виявлення системних взаємозв'язків між різними ціннісними орієнтирами.

Для вивчення ідентичнісних характеристик молоді використовувалась авторська анкета на основі концепції статусів ідентичності Дж. Марсія, адаптована для вимірювання сформованості змістових сфер ідентичності: Професійної, Політичної, Етнічної, Гендерної, Романтичної та Релігійної. Теоретична рамка Марсія виокремлює чотири статуси ідентичності залежно від рівня дослідження та прийняття зобов'язань: дифузій, передчасну ідентичність, мораторій та досягнення ідентичності. Вищі бали за шкалами відображають більш зрілий, консолідований статус ідентичності з виразним особистісним прийняттям відповідної ролі. Анкета складається з 4 варіантів відповідей до кожної із зазначених сфер, де респондент має обрати ту відповідь, яка найбільше відгукується його ставленню до самовизначення відповідної сфери життя. Відповіді, які характеризують дифузій оцінювались в 1 бал, мораторій в 2 бали, передчасну ідентичність в 3 бали і досягнуту ідентичність — 4 бали. Такий підхід дозволяє комплексно охарактеризувати, наскільки молода людина пройшла рефлексивний процес у ключових соціальних сферах, що є особливо актуальним в умовах екзистенційного виклику воєнного часу.

Рівень психологічного дистресу, зумовленого досвідом проживання в умовах воєнної агресії, оцінювався за допомогою «Шкали психологічного дистресу війни» авторства М. Кліманської та І. Галецької[8]. Мета цієї методики полягає в оцінці рівня внутрішньої напруги, страхів за різні сфери життя та загальної втоми. Інструкція пропонує респондентам оцінити свої відчуття за двома різними принципами залежно від блоку опитувальника. У більшості світоглядних та оціночних питань використовується шкала згоди, де варіанти «зовсім не погоджуюся» або «значною мірою не погоджуюся» свідчать про низький рівень вираженості досліджуваної ознаки, тоді як відповіді «значною мірою погоджуюся» та «цілком погоджуюся» маркують її високий прояв. У

блоці експрес-діагностики дистресу інструкція вимагає диференційованої самооцінки переживань на теперішній момент за 10-бальними субшкалами, де крайні значення чітко типізовані від мінімального прояву стану до його критичного максимуму. Підсумковий показник дистресу визначається як проста сума балів, отриманих за всіма пунктами шкали.

Рівень громадянської ідентичності вимірювався за допомогою авторський опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Р. Петровської [24], метою якого є комплексна діагностика особливостей та рівня сформованості української громадянської ідентичності. Вміст опитувальника охоплює афективний, когнітивний та поведінковий компоненти самосвідомості через оцінку патріотичних почуттів, ціннісних орієнтирів, готовності працювати заради держави, а також сприйняття себе у контексті європейського та глобального простору. Респонденти оцінюють ступінь своєї згоди або незгоди з кожним із запропонованих тверджень за 5-ти бальною шкалою (де 1 – повністю не згоден, а 5 – повністю згоден). Ключ підрахунку результатів передбачає диференціацію пунктів на прямі та обернені. Відповіді на твердження, які фіксують міграційні настрої, байдужість до місця самореалізації чи розчарування у безпекових можливостях країни, підлягають інверсії перед виведенням загального індексу ідентичності. Отримані кількісні дані дозволяють ефективно переводити показники громадянської свідомості у відсоткові та бальні значення для подальшого статистичного аналізу масових аудиторій.

Обробка даних

Статистичний аналіз здійснювався за допомогою програм Microsoft Excel та Jamovi. Аналіз включав:

- описову статистику: середні значення, медіану та стандартні відхилення;
- перевірку нормальності розподілу за критерієм Шапіро–Вілکا;
- кореляційний аналіз із одночасним обчисленням параметричного коефіцієнта r Пірсона та непараметричного коефіцієнта ρ Спірмена для кожної

пари змінних — узгодженість їхніх результатів слугує додатковим свідченням надійності виявлених закономірностей;

— порівняльний аналіз у підгрупах за соціально-демографічними показниками.

2.2. Аналіз та узагальнення отриманих результатів

Психологічний профіль опитаної групи за опитувальником “Ціннісні орієнтації” Ш.Шварца представлений в табл. 2.2.1 демонструє виражену спрямованість на індивідуалізацію, автономію та особистісний розвиток, що підтверджується абсолютним домінуванням цінності Самоорієнтації, яка посідає перше місце в загальній ієрархії із середнім балом 5,27. Прагнення до успіху та компетентності підкріплюється високою значущістю цінності Досягнення, що отримала середній показник 4,94. Водночас активний рух до самореалізації тісно пов'язаний із вираженою потребою у стабільності та захищеності, оскільки цінність безпеки із середнім балом 4,93 та найменшим стандартним відхиленням 0,934 посідає третє місце в структурі. Попри его-орієнтованість, вибірці притаманна здатність будувати теплі стосунки з близьким оточенням через помірну важливість прихильності, яка має середній бал 4,62.

Натомість респонденти виявляють високий рівень внутрішньої свободи та критичності до зовнішнього тиску, витісняючи на периферію свідомості конформність, оцінену в 3,86 бала. Найменше значення для досліджуваної групи має домінування над іншими, що відображає низький пріоритет цінності Влади з показником 3,49. Замикає загальну ціннісну ієрархію орієнтація на традиції із найнижчим середнім результатом 3,42 бала, що підтверджує модерний, гнучкий та нонконформістський характер свідомості всієї вибірки, орієнтованої на особистісний прогрес у безпечних умовах.

Описательные статистики

	Саморегуляції	Стимулювання	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека	Конформність	Традиції	Прихильність	Самоорієнтація
N	90	90	90	90	90	90	90	90	90	90
Середній	4.77	4.47	4.31	4.94	3.49	4.93	3.86	3.42	4.62	5.27
Медіана	5.00	4.00	4.00	5.00	3.00	5.00	4.00	3.00	5.00	6.00
Мода	5.00	4.00	5.00	5.00	3.00	5.00	4.00	4.00	5.00	6.00
Сума	429	402	388	445	314	444	347	308	416	474
Стандартне відхилення	1.06	0.985	1.06	1.05	1.16	0.934	1.08	1.06	1.11	1.36
Мінімум	2.00	2	1	3	1	3	1	1	2	2
Максимум	7.00	7	7	7	6	7	6	6	7	7

Таблиця 2.2.1 - Описові статистики всіх респондентів за методикою “Ціннісні орієнтації” Ш.Шварца

Перед початком порівняльного аналізу ціннісних орієнтацій за методикою Шварца у гендерних групах (вибірка: 59 жінок та 29 чоловіків) було проведено перевірку відповідності емпіричних даних базовим вимогам параметричної статистики. Для оцінки характеру розподілу балів за всіма 10 шкалами цінностей використано тест на нормальність Шапіро-Вілка (див. табл. 2.2.2). Отримані результати продемонстрували статистично значуще відхилення від теоретичної норми за всіма показниками ($p < .05$, для більшості шкал — $p < .001$).

Припущення

Тест на нормальність (Шапіро-Вілка)		
	W	p
Саморегуляція	0.945	< .001
Стимулювання	0.957	.005
Гедонізм	0.959	.007
Досягнення	0.942	< .001
Влада	0.968	.028
Безпека	0.956	.005
Конформність	0.956	.004
Традиції	0.913	< .001
Прихильність	0.956	.005
Самоорієнтація	0.939	< .001

Примітка. Малое значення p припускає порушення припущення о нормальности

Таблиця 2.2.2 - Гендерні відмінності у ціннісних орієнтаціях за критерієм Манна–Вітні

Оскільки ключове припущення про нормальність розподілу було порушено, для подальшого аналізу відмінностей між двома незалежними вибірками застосовано неколінеарний непараметричний критерій Манна — Вітні (U) представлений у таблиці 2.2.3.

На основі аналізу отриманих p-значень було здійснено систематизацію цінностей за рівнем статистичної значущості міжстатевих відмінностей, яка дозволила виявити чітку тенденцію переважання жіночих оцінок над чоловічими за всіма показниками, де зафіксовано різницю. До групи високозначущих та значущих відмінностей (при $p < .05$) увійшли п'ять шкал. Найвищий ступінь значущості виявлено за шкалою Досягнення ($U = 478$; $p < .001$), де показники жінок помітно вищі, ніж у чоловіків (див. Додаток Б).

Т-тесту незалежний вибірок

Т-тесту незалежний вибірок

		Статистика	p	Різниця середніх	Різниця стандартний помилка (SE)
Саморегуляція	Манн-Вітні U	555	.004	1.000	
Стимулювання	Манн-Вітні U	539	.003	1.000	
Гедонізм	Манн-Вітні U	631	.036	1.000	
Досягнення	Манн-Вітні U	478	< .001	1.000	
Влада	Манн-Вітні U	672	.092	1.76e-5	
Безпека	Манн-Вітні U	629	.031	5.01e-5	
Конформність	Манн-Вітні U	756	.358	-1.99e-5	
Традиції	Манн-Вітні U	845	.927	2.14e-5	
Прихильність	Манн-Вітні U	728	.241	6.97e-5	
Самоорієнтація	Манн-Вітні U	645	.054	1.000	

Примітка. N, # жінок # чоловіків

Таблиця 2.2.3 - Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій чоловіків та жінок за критерієм Манна-Вітні

Подібне переважання жіночих оцінок зафіксовано для Стимулювання (у жінок $M = 4.66$, $Md = 5.00$ проти чоловічих $M = 4.07$, $Md = 4.00$), Саморегуляції (у жінок $M = 4.97$, $Md = 5.00$ порівняно з чоловічими $M = 4.31$, $Md = 4.00$), Безпеки (у жінок $M = 5.10$, $Md = 5.00$, у чоловіків $M = 4.59$, $Md = 5.00$) та Гедонізму (у жінок $M = 4.42$, $Md = 5.00$, у чоловіків $M = 3.97$, $Md = 4.00$).

Окрему категорію склали показники, що опинилися на межі статистичної значущості та демонструють потенційні закономірності для ширших вибірок. Зокрема, виявлено сильну тенденцію до вищих оцінок жінками цінності Самоорієнтації ($U = 645$; $p = .054$; жіноче середнє становить 5.44 проти чоловічого 4.86), а також слабку тенденцію щодо шкали Влади ($U = 672$; $p = .092$), де жіночі показники також дещо вищі й становлять 3.63 порівняно з 3.24 у чоловіків.

Натомість повністю відсутні статистично значущі відмінності за шкалами Прихильності ($p = 0.241$), Конформності ($p = 0.358$) та Традицій ($p = 0.927$), де графіки розподілу й середні значення між статями виявилися абсолютно схожими та майже ідентичними.

Узагальнення результатів дозволяє стверджувати, що досліджувана жіноча вибірка є психологічно значно більш експресивною, мотивованою та амбітною, ніж чоловіча. У групі жінок спостерігається поєднання, на перший погляд, різноспрямованих блоків цінностей, оскільки вони одночасно прагнуть соціального успіху, визнання, динаміки та свободи, але разом із тим гостро потребують стабільності й виявляють високу гуманістичну свідомість. Чоловіча вибірка на цьому тлі виглядає більш стриманою, характеризується менш вираженими ціннісними пріоритетами або перебуває у стані психологічного плато, де жодна з радикальних цінностей розвитку чи досягнення не домінує так яскраво, як у жінок.

Оскільки в основі дослідження лежить его-ідентичність за логікою теорії Джеймса Марсія, загальний бал за кожною шкалою відображає ступінь її сформованості — від дифузії, яка характеризується низькими балами й відсутністю вибору та пошуку, мораторію, що супроводжується кризою й активним пошуком, передчасної ідентичності з перейманням ідентичності від оточення без кризи і пошуку до досягнутої ідентичності, для якої властиві високі бали та прийняті стабільні зобов'язання.

Загальний результат опитаної групи (див. табл. 2.2.4) демонструє, що найбільш сформованою та зрілою у респондентів є Романтична ідентичність, яка посідає перше місце в ієрархії із найвищим середнім балом та сумою балів. Це свідчить про високу усвідомленість, зрілість та самостійність вибірки у сфері побудови особистих і партнерських стосунків. На другій позиції за рівнем сформованості перебуває Гендерна ідентичність, що вказує на чітке та стабільне прийняття респондентами своєї гендерної ролі.

Дещо менш зрілою, проте достатньо вираженою є Професійна ідентичність, відображаючи помірний етап кризи або завершення процесу професійного самовизначення та пошуку свого місця в кар'єрі. Політична та Етнічна ідентичності мають абсолютно однакові середні показники на рівні 2.68 бала та однакову суму балів 241, що свідчить про їхній проміжний, транзитний статус розвитку. Однак їхня внутрішня структура відрізняється: Етнічна

ідентичність є більш збалансованою, тоді як у Політичній ідентичності спостерігається виражен амбівалентність, про що сигналізує низька мода та медіана на рівні 2.00 балів.

Найменш сформованою у структурі особистості респондентів виявилася Релігійна ідентичність, яка замикає ієрархію із найнижчим середнім результатом. Показник медіани становить лише 2.00 бали на тлі найвищого стандартного відхилення 1.39, що вказує на суттєву психологічну поляризованість вибірки — від повної дифузії до чітко досягнутої релігійної позиції у частини опитаних. Загалом отримані факти підтверджують, що сучасна людина у вибірці є найбільш зрілою та визначеною у сферах мікросоціуму (романтична та гендерна сфери), тоді як сфери макросоціуму (політика, етнос та релігія) перебувають у стані активного переосмислення або кризи ідентичності.

Описательные статистики

	проф ідент	релігійна ідент	політ ідент	гендер ідент	етно ідент	романт ідент
N	90	90	90	90	90	90
Середній	2.81	2.50	2.68	3.10	2.68	3.22
Медіана	3.00	2.00	2.00	4.00	3.00	4.00
Мода	4.00	4.00	2.00	4.00	3.00	4.00
Сума	253	225	241	279	241	290
Стандартне відхилення	1.07	1.39	1.06	1.18	1.07	1.05
Мінімум	1	1	1	1	1	1
Максимум	4	4	4	4	4	4

Таблиця 2.2.4 - Описові статистики за анкетуванням на базі Теорії статусів сформованості ідентичності Марсія

Головним статистичним фактом цієї серії даних виступає майже повна відсутність гендерних розбіжностей (див. табл. 2.2.5), що вказує на дуже синхронний психологічний розвиток чоловіків та жінок у цій вибірці. Єдиною сферою, де чоловіки та жінки розійшлися, виявилася етнічна ідентичність (Додаток В), яка продемонструвала виражену статистичну тенденцію на самій межі суворості значущості ($p = .052$). Критерій Манна-Вітні зафіксував, що у жінок рівень сформованості цієї сфери помітно вищий, ніж у чоловіків. Жіноча етнічна ідентичність є ближчою до статусу сформованої, що вказує на чітке прийняття

своєї культури, національних цінностей та усвідомлення себе частиною свого етносу. У чоловіків ці показники суттєво нижчі, що наближає їх до статусу дифузії або мораторію, оскільки чоловіча частина вибірки наразі менше рефлексує над своїм етнічним корінням, і ця сфера не виступає для них провідним маркером самоопису.

Т-тесту незалежний вибірок

Т-тесту незалежний вибірок		Статистика	р
проф ідент	Манн-Вітні Ю	780	.486
релігійна ідент	Манн-Вітні Ю	834	.840
політ ідент	Манн-Вітні Ю	820	.740
гендер ідент	Манн-Вітні Ю	819	.720
етно ідент	Манн-Вітні Ю	644	.052
романт ідент	Манн-Вітні Ю	850	.955

Примітка. μ жіноча $\neq$ μ чоловіча

Таблиця 2.2.5 - Порівняльний аналіз статусів сформованості сфер ідентичності чоловіків та жінок за критерієм Манна-Вітні

Додатково було проаналізовано рівень прояву громадянської ідентичності та психологічного дистресу внаслідок війни (див. табл. 2.2.6), що дозволяє описати загальний психоемоційний стан респондентів та їхній зв'язок із державою. Показники громадянської ідентичності свідчать про високий рівень її сформованості та зрілості, на що вказує середній бал 3.76 при максимальному балі 5, що підтверджує стійку тенденцію більшості респондентів чітко та усвідомлено ідентифікувати себе як громадян своєї країни. Водночас аналіз шкал психологічного дистресу внаслідок війни виявляє значний рівень психоемоційної напруги у вибірці, де середній показник становить 37.9 за максимальних 60, що свідчить про переважаючу у значної частини опитаних виражених симптомів стресу, тривоги чи психологічного виснаження. Психологічний підсумок поєднання цих двох факторів демонструє, що попри тривалу дію воєнного стресу та високі прояви дистресу у більшості респондентів,

їхнє громадянське самовизначення залишається міцним, консолідованим і виступає потенційним внутрішнім ресурсом для збереження життєстійкості.

Описательные статистики		
	Громадянська ідентичність	Дистрес
Середній	3.76	37.9
Медіана	4.00	37.5
Мода	4.00	42.0
Сума	331	3412
Стандартне відхилення	0.711	9.45
Мінімум	2	17
Максимум	5	58

Таблиця 2.2.6. - Описові статистики за опитувальниками Громадянської ідентичності та Рівня психологічного дистресу внаслідок війни

2.3 Кореляційне дослідження ціннісних орієнтацій, рівня сформованості сфер ідентичності та рівня дистресу внаслідок війни

Для дослідження взаємозв'язку ціннісних показників було проведене кореляційне дослідження за непараметричним методом Спірмена (див. Додаток Г, табл. Г.1).

Найсильнішим виявився взаємозв'язок між досягненнями та саморегуляцією ($p = 0.636$), що відображає глибоку психологічну єдність між прагненням бути компетентним і здатністю до самостійного мислення. Людина, яка вміє чітко керувати своєю поведінкою, значно успішніше реалізує свої цілі, оскільки її активність є внутрішньо мотивованою та усвідомленою. Одночасно з цим фіксується потужний зв'язок самоорієнтації із саморегуляцією ($p = 0.624$), який засвідчує, що широта поглядів і внутрішня свобода особистості завжди спираються на розвинену особистісну автономію.

Водночас дослідження виявило кілька несподіваних результатів, які частково порушують класичні теоретичні очікування Шварца, але мають глибоке адаптивне підґрунтя. Зокрема, виявлено дуже сильний позитивний зв'язок між досягненнями та безпекою ($p = 0.572$), хоча в теорії ці цінності лежать

на протилежних полюсах. З погляду психології це означає, що успіх і компетентність сприймаються дослідженими не як інструмент жорсткої конкуренції чи домінування, а як головний засіб створення стабільного, передбачуваного та захищеного життя. Схожий адаптивний механізм пояснює і щільний зв'язок Самоорієнтації з безпекою ($r = 0.521$), де гуманістична широта поглядів інтегрується з потребою в соціальному порядку. Цю тенденцію доповнює суттєва кореляція прихильності з безпекою ($r = 0.462$), яка наочно показує, що міцні, теплі соціальні зв'язки з близьким оточенням виступають для респондентів основним внутрішнім джерелом психологічної захищеності.

Специфіка цієї вибірки полягає в тому, що загальнолюдська самоорієнтація додатково пов'язана з конформністю ($r = 0.322$), що часто притаманно культурам із колективістськими традиціями, де повага до суспільного блага крокує поряд із дотриманням правил.

Цікаво що цінності досягнення та влади корелюють між собою досить стримано ($r = 0.329$). Такий результат свідчить про те, що люди з цієї вибірки прагнуть реалізувати себе та отримати визнання через реальну професійну майстерність і результати, але при цьому не мають вираженої потреби управляти іншими чи демонструвати соціальне домінування. Цінність влади взагалі виявилася найбільш ізольованою у структурі. Це підтверджує, що прагнення до безпеки у досліджуваних задовольняється не через контроль над іншими, а через довіру до інституцій та відчуття соціальної належності.

Загалом досліджувана група демонструє зрілу, гармонійну ціннісну структуру, де прагнення до змін і турбота про людей тісно переплетені, цінність особистих досягнень слугує фундаментом для стабільності, а прагнення до авторитарної влади та жорсткого традиціоналізму відсунуто на другий план.

Кореляційний аналіз між ціннісними орієнтаціями та ступенями сформованості ідентичності за Марсія (див. Додаток Г, табл. Г.2) встановив помірний позитивний зв'язок між повагою до традиційних цінностей та ступенем досягнення політичної ідентичності, що підтверджується коефіцієнтами ($r=0.316$ при рівні значущості $p < .01$). З психологічної точки зору це цілком

закономірно, адже орієнтація на традиції, повагу до авторитетів та перевірені часом правила дає особистості готовий когнітивний каркас і чітку систему суспільних орієнтирів. Це суттєво полегшує процес вибору власної громадянської позиції та скорочує час перебування у стані внутрішньої кризи чи невизначеності, хоча невисока сила цього зв'язку вказує на те, що деякі традиціоналісти все ж можуть залишатися із розмитими політичними поглядами.

Наступний важливий позитивний зв'язок зафіксовано між гедоністичними цінностями, тобто прагненням до насолоди й емоційного задоволення, та рівнем сформованості романтичної ідентичності, де статистичні показники становлять $r=0.244$ при високій значущості $p<0.01$. Психологічно цей механізм пояснюється тим, що увага до власних почуттів і бажання отримувати радість від життя стимулюють людину сміливіше експериментувати у сфері особистих стосунків та активно вивчати себе через взаємодію з іншими. Такий багатий практичний досвід допомагає чітко диференціювати власні емоційні потреби і зрештою зробити свідомий, стійкий та зрілий вибір партнера.

Водночас виявився зворотний (негативний) зв'язок між самоорієнтацією, яка відображає фокус на індивідуальних его-цілях, та рівнем досягнення етнічної ідентичності, де коефіцієнти дорівнюють $r=-0.193$ при $p<0.05$. Це вказує на очевидний психологічний конфлікт інтересів, адже індивідуалісти, які понад усе цінують особисту автономію та незалежність, менше схильні витратити внутрішні ресурси на інтеграцію у великі етнокультурні спільноти та підпорядковувати своє «Я» груповим правилам, через що вони значно довше залишаються у стані невизначеності або байдужості щодо свого етнічного походження.

Узагальнюючи ці емпіричні дані, можна чітко виділити два автономні ціннісні блоки, які по-різному спрямовують розвиток особистості. Перший блок — індивідуалістично-гедоністичний — підштовхує людину до активного самопізнання та побудови зрілих стосунків у приватній романтичній сфері, але при цьому знижує її інтерес до колективних форм ідентичності. Другий блок —

нормативно-традиційний, який об'єднує традиції та конформність, навпаки, допомагає людині легко адаптуватися до офіційних суспільних вимог і сформувати стійку політичну позицію, гарантуючи стабільність її поведінки, хоча й несе ризик зниження психологічної гнучкості у разі зміни соціокультурного середовища. Отримані результати наочно доводять ключове твердження Марсіа про автономність різних доменів ідентичності, адже висока визначеність і успіх особи у власному приватному чи романтичному житті ніяк не гарантують автоматичного формування її стійкої громадянської, політичної чи етнічної позиції.

Аналіз кореляційної матриці представлених даних, отриманих у межах дослідження статусів ідентичності згідно з теорією Дж. Марсіа та громадянської ідентичності (див. Додаток Г, табл. Г.3), свідчить про високу автономність процесів самовизначення особистості, оскільки більшість вимірюваних сфер функціонують незалежно одна від одної, що підтверджується відсутністю статистично значущих кореляцій між етнічною, політичною та романтичною ідентичностями. Винятком із цієї тенденції є встановлений прямий статистично значущий зв'язок між політичною та громадянською ідентичністю (за критерієм Спірмена $r = 0.049$), що дозволяє інтерпретувати ці компоненти як інтегровані складові ціннісно-смислового поля суб'єкта, де сформованість політичних поглядів корелює з усвідомленням належності до громадянського суспільства.

На основі проведеного аналізу було встановлено, що результати за шкалою психологічного дистресу в умовах війни не показали жодних статистично значущих зв'язків із показниками із рештою показників представлених у Додатку Д. Повна відсутність кореляцій свідчить про автономність та ізолюваність воєнного дистресу від глибинних структур особистості респондентів. Це означає, що рівень переживання стресу, тривоги чи психологічного виснаження, спричинених війною, є насамперед реактивним станом — безпосередньою відповіддю на екстремальні зовнішні обставини, яка не залежить від того, якими цінностями керується людина (будь то самоорієнтація чи безпека), та на якому етапі життєвого самовизначення вона перебуває.

Стабільність ціннісної ієрархії за Шварцом та статусів ідентичності за Марсія вказує на те, що базове психологічне ядро особистості залишається резистентним (стійким) до деструктивного впливу травматичних подій. Людина може переживати глибокий дистрес, але це не руйнує її уявлень про власне «Я», професійні чи романтичні орієнтири, і не змінює її громадянську позицію, яка залишається високою незалежно від психоемоційного стану. Водночас такий результат підкреслює універсальний характер воєнного стресу: перед обличчям загрози та невизначеності дистрес проявляється однаково як у високовалідованих індивідуалістів, так і в консерваторів, що робить його загальноінтенсивним феноменом, який потребує окремої цілеспрямованої психологічної підтримки, не пов'язаної з корекцією світоглядних або ідентифікаційних критеріїв особистості.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження на вибірці з 90 осіб (59 жінок, 29 чоловіків та 2 особи, які відмовились зазначати стать) дозволило отримати комплексну картину ціннісних орієнтацій та самоідентифікації молоді в умовах збройного конфлікту. Результати охоплюють п'ять взаємопов'язаних блоків аналізу: гендерні відмінності у цінностях Шварца, гендерні відмінності у статусах ідентичності Марсія, кореляційні зв'язки між цінностями та ідентичністю, внутрішню структуру ціннісної сфери, а також рівень воєнного дистресу в обох гендерних групах.

Перший значущий блок результатів стосується гендерних відмінностей у ціннісній сфері. За допомогою непараметричного критерію Манна-Вітні встановлено, що жінки статистично значуще переважають чоловіків за п'ятьма із десяти шкал: Досягнення, Стимулювання, Саморегуляція, Безпека та Гедонізм. Додатково виявлено тенденцію до вищих жіночих балів за Самоорієнтацією. Водночас цінності Традиції, Конформність та Прихильність не виявили жодних гендерних відмінностей. Ці результати суперечать класичній патріархальній парадигмі, в якій цінності блоку «Самопіднесення» традиційно асоціюються з

чоловіками: у досліджуваній вибірці саме жінки є носіями більш вираженої мотивації до досягнень, свободи та безпеки одночасно.

Головним результатом аналізу гендерних відмінностей у сферах ідентичності за теорією Марсія є майже повна відсутність розбіжностей — синхронний розвиток ідентичності у чоловіків та жінок. Єдиним винятком стала Етнічна ідентичність, де зафіксовано тенденцію до вищих балів у жінок порівняно з чоловіками, що вказує на більш виражену рефлексію над власним етнічним корінням та приналежністю у жіночій вибірці в умовах війни. Найвищий рівень сформованості в обох групах продемонстрували Романтична та Гендерна ідентичності, що відображає загальну психологічну зрілість вибірки у сферах інтимності та гендерної самосвідомості.

Внаслідок кореляційного аналізу між ціннісними орієнтаціями та рівнем сформованості сфер ідентичності виявлено три ключові закономірності:

- 1) помірний позитивний зв'язок між цінністю Традиції та рівнем сформованості Політичної ідентичності — традиційний ціннісний каркас полегшує громадянське самовизначення;
- 2) позитивний зв'язок між Гедонізмом та Романтичною ідентичністю — зосередженість на особистих почуттях сприяє розвитку інтимних стосунків і зрілому вибору партнера;
- 3) негативний зв'язок між Самоорієнтацією та Етнічною ідентичністю — індивідуалістична автономія знижує мотивацію до інтеграції у великі етнокультурні спільноти. Ці результати підтверджують тезу Марсія про автономність доменів ідентичності: успіх у приватній сфері не гарантує сформованості громадянської чи етнічної позиції.

Ключовим теоретично несподіваним результатом є сильний позитивний зв'язок між цінностями Досягнення і Безпеки, попри те що в класичній моделі ці цінності розміщені на протилежних полюсах. Психологічний зміст цього зв'язку полягає в тому, що в умовах тривалого збройного конфлікту успіх і компетентність сприймаються не як інструмент домінування, а як засіб забезпечення стабільності та захищеності. Водночас влада виявилася найбільш

ізолюваною цінністю у структурі, що свідчить про відсутність у вибірці прагнення до контролю над іншими. Найсильнішими підтвердженими зв'язками стали: Досягнення–Саморегуляція, що відображає глибоку єдність між внутрішньою автономією, компетентністю та гуманістичними орієнтаціями.

Під час аналізу воєнного дистресу не виявили статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками чи кореляцій із ціннісно-ідентифікаційними складовими дослідження.

Також встановлено значущий позитивний зв'язок між політичною та громадянською ідентичністю, що дозволяє розглядати ці компоненти як інтегровані складові ціннісно-смыслового поля особистості.

Узагальнюючи, отримані емпіричні дані демонструють, що молодь в умовах війни формує специфічний ціннісний профіль, для якого характерне одночасне посилення цінностей безпеки та особистого успіху, збереження просоціальної орієнтації та відмова від авторитарних форм влади. Ідентичність розвивається диференційовано у різних доменах: найбільш сформованими залишаються приватна та гендерна сфери, тоді як етнічна та політична ідентичності перебувають у процесі активного формування. Жінки демонструють вищий ступінь ціннісної мотивованості та більш виражену рефлексію над етнічною ідентичністю, тоді як чоловіки виявляють більш помірний і стриманий ціннісний профіль. Ці результати є важливим підґрунтям для розробки психологічних програм підтримки молоді в умовах збройного конфлікту та слугують основою для подальшого лонгітюдного вивчення динаміки ціннісних трансформацій у воєнний та поствоєнний період.

ВИСНОВКИ:

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження дозволило сформулювати наступні результати:

1. У результаті теоретико-методологічного аналізу було визначено базові концепції та підходи до вивчення ціннісних орієнтацій та самоідентичності в сучасній психологічній науці. На основі класичних праць Едуарда Шпрангера та Гордона Олпорта обґрунтовано, що цінності є стабільними внутрішніми переконаннями з властивістю трансситуативності, які виступають стратегічними орієнтирами людини незалежно від конкретних обставин, проте здатні перебудовуватися в періоди глибоких життєвих криз. Для детального вивчення цієї динаміки залучено концепцію базових цінностей Шалом Шварца, яка пропонує універсальну кругову структуру з десяти ціннісних типів, розташованих навколо двох головних осей: відкритість змінам протиставляється консерватизму, а самоствердження — самотрансцендентності. Цей підхід доповнено теорією Рональда Інглхарта, яка пояснює рух суспільства від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей за умов економічної стабільності та зворотний зсув до цінностей виживання й безпеки в умовах війни. Теоретичний фундамент аналізу самоідентичності склали теорія соціальної ідентичності Генрі Теджфела та Джона Тернера, яка виділяє персональну та соціальну ідентичності, що функціонують через когнітивні процеси соціальної категоризації (поділ на «ми» та «вони»), соціального порівняння, прагнення до позитивного розрізнення та емоційної значущості приналежності до групи. Розвиваючи ідеї Еріка Еріксона про кризу ідентичності в юнацькому віці та ризик виникнення дифузної ідентичності як стану фрагментованості уявлень про себе, було розглянуто модель чотирьох статусів Джеймса Марсія (досягнута, мораторій, передчасна та дифузна), які визначаються залежно від пережитої кризової рефлексії та прийняття зобов'язань.

2. У ході дослідження з'ясовано психологічні наслідки та специфічні механізми трансформаційного впливу військових конфліктів на ціннісно-

смыслову сферу та процеси самоідентифікації молоді. Встановлено, що чинник війни діє як екзистенційна загроза, яка викликає вибухову солідаризацію та масштабний зсув від індивідуалістичних до колективістських орієнтирів особистості. При цьому посилюються індивідуалістичні цінності на кшталт справедливості, солідарності та жертвності. На рівні самосвідомості особистість змушена інтегрувати в собі множинну ідентичність, яка охоплює національну, громадянську, військову та професійну складові. Специфічна мілітарна ідентичність, яка може бути ситуативною або стійкою, зрештою забезпечує вищий рівень посттравматичного зростання та допомагає психологічній адаптації через механізм злиття з воєнною групою. Водночас для молодих людей, які перебувають у зоні інтенсивних боїв або стали вимушеними мігрантами, війна провокує кризу та феномен відкладеної ідентичності через розрив зі звичним соціальним життям. За цих умов інформаційне середовище стає важливим агентом підтримки через механізм ідентифікації з медіаперсонажами, коли образи лідерів, волонтерів та воїнів спонукають молодь переймати їхні характеристики й наслідувати просоціальну поведінку.

3. На основі проведеного емпіричного дослідження було встановлено актуальний зміст ціннісних орієнтацій молоді в умовах військової агресії та виявлено їхні гендерні особливості. Практичний аналіз вибірки частково підтвердив класичні теоретичні тези, але приніс несподіваний результат у вигляді сильного позитивного зв'язку між цінностями досягнення та безпеки, які в класичній круговій моделі вважаються несумісними полюсами. В умовах тривалого збройного конфлікту життєва реальність української молоді інтегрувала ці прагнення, оскільки особистий успіх, компетентність та самореалізація більше не сприймаються як інструмент виключно` егоїстичного домінування чи контролю над іншими. Про відсутність прагнення до домінування свідчить і той факт, що цінність влади виявилася найбільш ізольованою та слабкою у структурі. Успіх для молоді став головним засобом забезпечення стабільності та захищеності, що підтверджується також дуже міцним зв'язком між досягненням та саморегуляцією, який відображає єдність

внутрішньої автономії, компетентності та гуманістичних орієнтацій. Важливим внеском став аналіз гендерних відмінностей за допомогою непараметричного критерію Манна-Вітні, який повністю перевернув патріархальні психологічні стереотипи про те, що прагнення до успіху та змагальності є суто чоловічими рисами. Результати показали, що молоді жінки статистично значуще переважають чоловіків за п'ятьма з десяти основних шкал Шварца, продемонструвавши вищі бали у сферах досягнення, стимулювання, саморегуляції, безпеки та гедонізму. Також у жіночій групі помітна чітка тенденція до вищих балів за самоорієнтацією.

4. У межах роботи було визначено характер взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями, доменами самоідентифікації та рівнем дистресу молоді внаслідок війни. Практична перевірка показала дивовижну синхронність розвитку ідентичності у чоловіків та жінок і майже повну відсутність розбіжностей між статями, за винятком етнічної ідентичності, де виявилася тенденція до вищих балів у жінок, що вказує на їхню більшу схильність аналізувати своє національне коріння в умовах війни. Найвищий рівень сформованості в обох групах продемонстрували романтична та гендерна ідентичності, що підкреслює загальну психологічну зрілість вибірки у сферах інтимності та самосвідомості. Кореляційний аналіз між цінностями та доменами ідентичності розкрив кілька важливих закономірностей і підтвердив ідею Марсія про те, що різні сфери самовизначення розвиваються автономно, оскільки успіх у приватній сфері не гарантує автоматичної зрілості в громадянській позиції. Дослідження зафіксувало помірний позитивний зв'язок між цінністю традиції та рівнем сформованості політичної ідентичності, що доводить полегшення громадянського самовизначення особистості через традиційний ціннісний каркас. Також виявлено позитивний зв'язок між гедонізмом та романтичною ідентичністю, оскільки зосередженість на особистих почуттях і емоціях допомагає розвивати близькі стосунки та робити зрілий вибір партнера. Поряд із цим було встановлено значущий позитивний зв'язок між політичною та громадянською ідентичністю, які діють як інтегровані компоненти одного

ціннісно-смислового поля. На завершення, дослідження рівня воєнного дистресу не виявило жодних статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками, а також не показало прямих лінійних кореляцій із ціннісно-ідентифікаційними складовими. Це свідчить про те, що воєнний дистрес в умовах тотальної війни є спільним, хронічним екзогенним фактором, який чинить однаковий тиск на всю молодь незалежно від статі чи поглядів.

5. На основі інтерпретації отриманих даних обґрунтовано узагальнюючі висновки щодо ціннісно-ідентифікаційних змін у молодіжному середовищі в умовах військової агресії та визначено їхнє практичне значення. Емпіричні дані доводять, що українська молодь в умовах військової агресії формує унікальний і сильний ціннісний профіль, для якого характерне одночасне посилення цінностей безпеки та особистого успіху при збереженні просоціальної орієнтації та відмові від авторитарної влади. Хоча через незавершеність загального процесу формування особистості етнічна та політична ідентичності ще перебувають у стані активного розвитку, приватна сфера залишається надійним психологічним притулком для молоді. Ці детальні результати суттєво розширюють наукове розуміння психології особистості у кризові періоди та слугують конкретним практичним підґрунтям для створення цільових програм психологічної підтримки й реабілітації молодого покоління під час війни та у поствоєнний період відновлення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Ю. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: За результатами дослідження. Вісник НАКККиМ. 2014. № 2. С. 76–81.
2. Дарія Б. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Теоретичні та методичні проблеми виховання дітей та молоді. 2022. Т. 1, № 26. С. 43–54. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>
3. Близнюк Т.П. Оцінка поколінських цінностей покоління бебі-бумерів та покоління х в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 27. С. 118–122.
4. Блискун О. О. Дослідження проблем сучасної молоді: Соціологічні та психологічні аспекти. Актуальні проблеми психології. Т. 9, № 13. С. 26–37.
5. Бліхар В., Католик Г., Католик Б. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. № 13. С. 11–20.
6. Будник О., Мазур П. Ієрархія цінностей серед молоді зі шкіл гірських регіонів (порівняльне дослідження на прикладі Польщі та України). The New Educational Review. 2017. Т. 47, № 1. С. 56–65. URL: <https://doi.org/10.15804/tner.2017.47.1.04>
7. Візнюк Ю. М. Психологічні особливості соціальної ідентичності депривованої особистості: магістерська робота 053. Луцьк, 2024. 50 с.
8. Галецька І., Кліманська М., Кліманська Л. Психологічний дистрес переживання дев'яти місяців війни цивільним населенням України. Ukrainian psychology journal. 2022. Т. 2, № 18. С. 45–67.
9. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. Соціогуманітарні проблеми людини. 2006. Т. 2. С. 192–203.
10. Горностай П. П. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення : монографія / П. П. Горностай, О. А. Ліщинська, Л. Г. Чорна та ін. ; за наук. ред. П. П. Горностая ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К. : Міленіум, 2014. 252 с.
11. Губеладзе І. Г. Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті : thesis. 2012. URL: http://lib.iitta.gov.ua/705596/3/dis_Hubeladze.pdf
12. Єфтені Н. М., Шмаленко Ю. І. Вплив політичних конфліктів на цінності та ідентичність громадян України. ГАБІТУС. 2024. № 62. С. 224–229.
13. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Соціальна та особистісна мілітарна ідентичність українців в умовах війни. Scientific Bulletin of Kherson State University Series Psychological Sciences. 2023. № 3. С. 28–34
14. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні й динамічні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 7. С. 53–61

15. Каліщук С. М., Хоменко В. І. Генеза поняття ідентифікації у контексті соціально-психологічних досліджень. Габітус. 2024. № 61. С. 64–70.
16. Кoberник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості / Л. О. Кoberник // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2008. – № 4-5. – С. 28-33.
17. Краєва О. А. К77 Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці : монографія / О. А. Краєва – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. – 218 с.
18. Кречик А. Ю. Ідентифікаційні особливості соціальної адаптованості особистості: кваліфікаційна робота бакалавра / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 49 с.
19. Крисаченко В. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідаційний потенціал / В. Крисаченко. Українознавство. 2022. № 1. С. 28-50.
20. Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: thesis. 2018. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710839/1/Lappo_dis.pdf
21. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. Політичний менеджмент. 2006. № 1. С. 85–93.
22. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30.
23. Москаль, Юрій. “ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу”. Психологія і суспільство, no. 1(23), 2017, pp. 96-112, <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/238>.
24. Петровська І. Р. [Наукова праця / Матеріали дослідження]. Львівський національний університет імені Івана Франка. УДК: 159.923.2. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6150/1/Petrovska.pdf>.
25. Попова О. В. Концепції ідентичності Дж. Марсія та А. Ватермана. Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса: Матеріали наукової конференції (2015–2016 рр.). Секція «Педагогіка». URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/3572>
26. Портницька Н., Голуб А. Система цінностей молоді з різними профілями самоставлення. Актуальні проблеми психічного здоров'я : всеукр. студент.-викладац. наук.-практ. інтернет-конф. (21 травня 2024 року). Житомир, 2024. С. 373–377.
27. Потапук Л. М. Роль національних цінностей у формуванні особистості студента. Global Trends and Direction of Scientific Research Development : XXXII International scientific and practical conference, International Scientific Unity, 2024. pp. 240-245.
28. Раджабова С. Ш. Ідентифікація та її вияв у особистісній проблемі суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2008. 323 с.

29. Рахманов О. А. Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві : навч.-метод. комплекс / О.А. Рахманов.— К. : КНЕУ, 2017. – 27 с
30. Редькіна Г. М. Основні специфічні риси та тенденції формування цінностей молоді України в умовах державної незалежності. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 50. С. 143–147
31. Сало Н., Куделя О. Сутнісний зміст і структура смисло-життєвих орієнтацій особистості. Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 1 листоп. 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. Т. 1. С. 34–38.
32. Слісаренко Ю.Ю. Дослідження психології життєвих цінностей у молоді: дипломна робота / Ю.Ю. Слісаренко; науковий керівник О.А. Агарков. - Дніпро: ВВПЗ "ДГУ", 2024. - 88 с.
33. Тихомандрицька О., Дубовська Е. Діагностика ціннісної сфери особистості: методика «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптація) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5200213/page:8>.
34. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4(36)/ С.65–73.
35. Шамша Д. Трансформація ідентичності під час війни. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: доба нестійкої інституційності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 2023 р.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 236–238.
36. Шеховцова В. А. Самоідентифікація як механізм формування особистості особистості. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. 2020. Т. 3, № 152. С. 146–152
37. Brown J. D. The self. Boston, Mass : McGraw-Hill, 1998. 353 p.
38. Ellemers N., Spears R., Doosje B. Self and Social Identity. Annual Review of Psychology. 2002. Vol. 53, no. 1. P. 161–186. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135228>
39. Raudsepp, Maaris. “Values as a Regulative Device of Mind and Culture.” Indrek Tart (Ed.). Basic Human Values in Estonia and Baltic Countries (9 - 22). Tartu: Tartu University Press , 2011.URL: https://www.academia.edu/2172278/Values_as_a_regulative_device_of_mind_and_culture
40. Roccas, Sonia & Sagiv, Lilach & Schwartz, Shalom & Knafo-Noam, Ariel. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. Personality and Social Psychology Bulletin. 28. 789-801. 10.1177/0146167202289008.
41. PhD, Marc & Green, Melanie. (2010). You are who you watch: Identification and transportation effects on temporary self-concept. Social Influence. 5. 272-288. 10.1080/15534510.2010.490672.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інструкція до Анкетування на базі теорії статусів сформованості ідентичності Дж.Марсія

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до професійного вибору:

1. На даний момент я ще не обрав майбутню професію, і я не відчуваю особливого занепокоєння чи стурбованості з цього приводу.
2. Наразі я ще не прийняв рішення про майбутню професію, але активно вивчаю різні варіанти та розмірковую над ними. Мене це дійсно хвилює і я хочу би скоріше визначитись.
3. Я обрав професію без особливих вагань, під впливом оточуючих або авторитету. Думаю, це те, що мені хотілося б.
4. Я ретельно дослідив світ професій і вибрав те, що мені підходить. Я достатньо знаю про цю професію, розумію, де можна їй навчатися і які перспективи роботи в майбутньому.

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до релігійних переконань:

1. Я не замислююсь над релігійними питаннями і не маю чіткої позиції щодо віри. Це не викликає у мене особливого занепокоєння.
2. Я активно шукаю відповіді на релігійні та духовні питання, досліджую різні вчення та підходи. Мені важливо знайти свій шлях, але я ще не визначився остаточно.
3. Я дотримуюсь релігійних переконань моєї сім'ї чи оточення без особливих сумнівів. Ці погляди були передані мені, і я їх прийняв.
4. Я пройшов через період сумнівів та пошуків, дослідив різні релігійні та філософські погляди, і сформував власну позицію, яка мені підходить. Я розумію, у що вірю і чому.

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до суспільних та політичних питань:

1. Я не маю чіткої громадянської чи політичної позиції. Мене мало цікавлять суспільні події, і я не відчуваю потреби визначатися з цих питань.
2. Я активно цікавлюсь суспільно-політичними подіями, намагаюсь зрозуміти різні точки зору, читаю про різні ідеології та підходи. Я ще формую свою позицію і це для мене важливо.
3. Мої громадянські та політичні погляди сформувалися під впливом сім'ї, друзів чи авторитетних для мене людей. Я поділяю їхню позицію і не бачу потреби шукати щось інше.
4. Я ретельно вивчив різні політичні погляди та суспільні позиції, обдумав їх, і сформував власну громадянську позицію. Я розумію свої цінності та знаю, як хочу діяти у суспільстві.

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до гендерних ролей та очікувань:

1. Я не замислююсь над питаннями гендерних ролей у суспільстві та тим, як я себе ідентифікую. Це не є для мене актуальною темою.
2. Я активно досліджую та переосмислюю традиційні гендерні ролі, думаю про те, як вони відповідають моїм особистим якостям і прагненням. Я ще формую своє бачення.
3. Я прийняв традиційні гендерні ролі та очікування, які притаманні моєму оточенню та культурі, без особливих роздумів. Так прийнято, і мені це підходить.
4. Я продумав своє ставлення до гендерних ролей та очікувань суспільства, вивчив різні підходи, і сформував власне бачення того, як я хочу себе виражати та жити відповідно до своєї особистості.

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до етнічної та культурної приналежності:

1. Я не приділяю особливої уваги своїй етнічній чи культурній приналежності. Це не є важливим аспектом моєї самосвідомості.
2. Я активно досліджую свою культурну та етнічну спадщину, цікавлюсь історією та традиціями, намагаюсь зрозуміти, що це означає для мене особисто. Я ще у процесі осмислення.
3. Я ідентифікую себе з культурою та етнічною групою моєї сім'ї без особливих роздумів. Це було природно передано мені, і я це прийняв.

4. Я глибоко дослідив свою етнічну та культурну ідентичність, вивчив історію, традиції та цінності, і усвідомлено прийняв свою приналежність як важливу частину себе.

Виберіть опис, який найкраще характеризує ваше ставлення до романтичних стосунків та партнерства:

1. Я не маю чіткого уявлення про те, які стосунки я хочу будувати у майбутньому. Це питання мене поки що не хвилює.

2. Я активно думаю про те, які стосунки мені важливі, які цінності в партнерстві для мене пріоритетні, експериментую з різними формами взаємодії. Я ще шукаю своє бачення.

3. Мої уявлення про стосунки та сімейне життя сформувалися на основі прикладу батьків чи найближчого оточення. Я прийняв ці моделі без особливих сумнівів.

4. Я обдумав, які стосунки та партнерство мені підходять, вивчив різні моделі взаємодії, і сформував власне розуміння того, як я хочу будувати особисте життя.

Додаток Б

Описові статистики гендерних відмінностей у ціннісних орієнтаціях

Описові статистики групи						
	Група	N	Середнє значення	Медіана	SD	SE
Саморегуляція	Жіноча	59	4.97	5.00	1.017	0.132
	Чоловіча	29	4.31	4.00	1.039	0.193
Стимулювання	Жіноча	59	4.66	5.00	0.958	0.125
	Чоловіча	29	4.07	4.00	0.961	0.178
Гедонізм	Жіноча	59	4.42	5.00	1.004	0.131
	Чоловіча	29	3.97	4.00	1.052	0.195
Досягнення	Жіноча	59	5.19	5.00	1.042	0.136
	Чоловіча	29	4.41	4.00	0.907	0.168
Влада	Жіноча	59	3.63	4.00	1.188	0.155
	Чоловіча	29	3.24	3.00	1.123	0.209
Безпека	Жіноча	59	5.10	5.00	0.904	0.118
	Чоловіча	29	4.59	5.00	0.946	0.176
Конформність	Жіноча	59	3.78	4.00	1.100	0.143
	Чоловіча	29	4.03	4.00	1.052	0.195
Традиції	Жіноча	59	3.44	3.00	1.071	0.139
	Чоловіча	29	3.45	3.00	1.055	0.196
Прихильність	Жіноча	59	4.69	5.00	1.021	0.133
	Чоловіча	29	4.41	5.00	1.268	0.236
Самоорієнтація	Жіноча	59	5.44	6.00	1.317	0.171
	Чоловіча	29	4.86	5.00	1.382	0.251

Додаток В

Описова статистика сфер ідентичності за гендерною ознакою

Описові статистики групи

	Група	N	Середнє значення	Медіана	SD	SE
проф ідент	Жіноча	59	2.86	3.00	1.058	0.138
	Чоловіча	29	2.69	3.00	1.11	0.205
релігійна ідент	Жіноча	59	2.47	2.00	1.406	0.183
	Чоловіча	29	2.55	3.00	1.38	0.256
політ ідент	Жіноча	59	2.64	2.00	1.047	0.136
	Чоловіча	29	2.72	3.00	1.10	0.204
гендер ідент	Жіноча	59	3.15	4.00	1.111	0.145
	Чоловіча	29	3.00	4.00	1.34	0.248
етно ідент	Жіноча	59	2.86	3.00	0.955	0.124
	Чоловіча	29	2.34	2.00	1.23	0.229
романт ідент	Жіноча	59	3.20	4.00	1.047	0.136
	Чоловіча	29	3.21	4.00	1.08	0.201

Додаток Г

Таблиця Г.1 - Кореляційна матриця ціннісних орієнтацій за методикою Ш.Шварца

Корреляційна матриця		Саморегуляція	Стимулювання	Гедонізм	Досягнення	Самоорієнтація	Прихильність	Традиції	Конформність	Безпека	Влада
Саморегуляція	Спирмен $r(\rho)$	—									
	df (ступенів свободи)	—									
	p- значення	—									
Стимулювання	Спирмен $r(\rho)$	0.420***	—								
	df (ступенів свободи)	88	—								
	p- значення	< .001	—								
Гедонізм	Спирмен $r(\rho)$	0.425***	0.391***	—							
	df (ступенів свободи)	88	88	—							
	p- значення	< .001	< .001	—							
Досягнення	Спирмен $r(\rho)$	0.636***	0.505***	0.452***	—						
	df (ступенів свободи)	88	88	88	—						
	p- значення	< .001	< .001	< .001	—						
Самоорієнтація	Спирмен $r(\rho)$	0.624***	0.331**	0.522***	0.520***	—					
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	—					
	p- значення	< .001	0.001	< .001	< .001	—					
Прихильність	Спирмен $r(\rho)$	0.417***	0.406***	0.365***	0.499***	0.410***	—				
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	—				
	p- значення	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001	—				
Традиції	Спирмен $r(\rho)$	-0.008	0.137	-0.033	0.199	0.158	0.187	—			
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	88	—			
	p- значення	0.942	0.197	0.754	0.060	0.136	0.078	—			
Конформність	Спирмен $r(\rho)$	0.224*	0.163	0.226*	0.297**	0.322**	0.273**	0.519**	—		
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	88	88	—		
	p- значення	0.034	0.124	0.032	0.005	0.002	0.009	< .001	—		
Безпека	Спирмен $r(\rho)$	0.480***	0.320**	0.295**	0.572***	0.521***	0.462***	0.253*	0.282**	—	
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	88	88	88	—	
	p- значення	< .001	0.002	0.005	< .001	< .001	< .001	0.016	0.007	—	

Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Корреляційна матриця		Влада	Безпека	Конформність	Традиції	Прихильність	Самоорієнтація	Досягнення	Гедонізм	Стимулювання	Саморегуляція
Влада	Спирмен $r(\rho)$	—									
	df (ступенів свободи)	—									
	p- значення	—									

Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Таблиця Г.2 - Кореляція ціннісних орієнтацій зі сферами ідентичності

Корреляционная матрица

		Гедонізм	Самоорієнтація	Традиції	Конформність	Політ ідентичність	Етно ідентичність	Романтична ідент
Гедонізм	Спирмен $\rho(\rho)$	—						
	df (ступенів свободи)	—						
	p-значення	—						
Самоорієнтація	Спирмен $\rho(\rho)$	0.522***	—					
	df (ступенів свободи)	88	—					
	p-значення	<.001	—					
Традиції	Спирмен $\rho(\rho)$	-0.033	0.158	—				
	df (ступенів свободи)	88	88	—				
	p-значення	0.754	0.136	—				
Конформність	Спирмен $\rho(\rho)$	0.226*	0.322**	0.519***	—			
	df (ступенів свободи)	88	88	88	—			
	p-значення	0.032	0.002	<.001	—			
Політ ідентичність	Спирмен $\rho(\rho)$	0.098	0.133	0.316**	0.165	—		
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	—		
	p-значення	0.356	0.211	0.002	0.121	—		
Етно ідентичність	Спирмен $\rho(\rho)$	-0.111	-0.193	0.143	-0.180	0.165	—	
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	—	
	p-значення	0.297	0.068	0.179	0.090	0.120	—	

Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Корреляционная матрица

Романтична ідент	Спирмен $\rho(\rho)$	0.244*	-0.007	-0.014	-0.013	-0.043	-0.031	—
	df (ступенів свободи)	88	88	88	88	88	88	—
	p-значення	0.020	0.948	0.894	0.903	0.690	0.770	—

Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Таблиця Г.3 - Кореляційна матриця сфер ідентичності та громадянської ідентичності

Корреляционная матрица		Політ ідентичність	Етно ідентичність	Романтична ідент	Громадянська ідент
Політ ідентичність	r	—			
	Пірсона				
	df (ступенів свободи)	—			
	p- значення	—			
	Спирмен ρ(ρho)	—			
	df (ступенів свободи)	—			
	p- значення	—			
Етно ідентичність	r	0.156	—		
	Пірсона				
	df (ступенів свободи)	88	—		
	p- значення	0.143	—		
	Спирмен ρ(ρho)	0.165	—		
	df (ступенів свободи)	88	—		
	p- значення	0.120	—		
Романтична ідент	r	-0.036	-0.016	—	
	Пірсона				
	df (ступенів свободи)	88	88	—	
	p- значення	0.736	0.884	—	
	Спирмен ρ(ρho)	-0.043	-0.031	—	
	df (ступенів свободи)	88	88	—	
	p- значення	0.690	0.770	—	
Громадянська ідент	r	0.191	0.133	0.094	—
	Пірсона				
	df (ступенів свободи)	82	82	82	—
	p- значення	0.082	0.228	0.395	—
	Спирмен ρ(ρho)	0.215*	0.095	0.089	—
	df (ступенів свободи)	82	82	82	—
	p- значення	0.049	0.390	0.423	—

Примечание. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Додаток Д

Кореляційна матриця психологічного дистресу внаслідок війни, статусів сформованості ідентичності, ціннісних орієнтацій та громадянської ідентичності

Таблиця результатів кореляційного аналізу

Кореляція ідентичностей та цінностей з рівнем дистресу внаслідок війни

Фактор	Категорія	r Пірсона	df	p-значення	Значущість
Блок I. Ідентичності					
Романтична ідентичність	Ідентичність	-0.199	88	.060	—
Етнічна ідентичність	Ідентичність	-0.040	88	.711	—
Гендерна ідентичність	Ідентичність	0.002	88	.986	—
Громадянська ідентичність	Ідентичність	-0.139	88	.195	—
Професійна ідентичність	Ідентичність	-0.042	88	.696	—
Релігійна ідентичність	Ідентичність	-0.003	88	.981	—
Політична ідентичність	Ідентичність	0.118	88	.266	—
Блок II. Цінності (за Шварцем)					
Саморегуляція	Цінності	0.148	88	.168	—
Стимулювання	Цінності	0.056	88	.605	—
Гедонізм	Цінності	0.179	88	.096	—
Досягнення	Цінності	0.163	88	.130	—
Влада	Цінності	-0.059	88	.588	—
Безпека	Цінності	0.194	88	.071	—
Конформність	Цінності	0.158	88	.143	—
Традиції	Цінності	0.118	88	.272	—
Прихильність	Цінності	0.172	88	.110	—
Самоорієнтація	Цінності	0.181	88	.093	—

Примітка: Жодна з кореляцій не досягла рівня статистичної значущості ($p > .05$). df — ступені свободи.